

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

HRVATSKO-MUSLIMANSKI SUKOB NA PODRUČJU BUGOJNA

Diplomski rad

Kandidat: Tomislav Zrno

Mentor: dr. sc. Ivo Lučić

Zagreb, 20. rujan, 2017.

Sadržaj

1. Uvod	1.
2. Kontekst raspada Jugoslavije i početak rata u BiH	2.
3. Odnos ABiH i HVO-a u Bugojnu u kontekstu prvih sukoba tijekom 1992. godine ...	3.
4. Ustrojstvo vojnih organizacija	5.
5. Komunikacije i vojni resursi	8.
6. Problem 3C	9.
7. Kriminal i paramilitarne skupine	10.
8. Početna djelovanja	11.
9. Stanje krajem 1992. godine	17.
10. Razlozi i posljedice „Vance-Owenovog plana“	20.
11. Nastavak borbi u 1993.	22.
12. Stanje HVO-a Bugojno pred sukob	28.
13. Početak otvorenog sukoba	30.
14. Zaključak	32.
Izvori i literatura	34.

Hrvatsko-muslimanski sukob na području Bugojna

1. Uvod

Hrvatsko-muslimanski (bošnjački) sukob tema je prijevora u historijografiji na području država bivše Jugoslavije. Zbog svoje slojevitosti i naravi izaziva kontroverze i često potpuno oprečna tumačenja uzroka i posljedica sukoba. Svaka strana (hrvatska, muslimanska ili neka treća) često tumači sukob kroz parcijalne poglede što proizlazi iz više razloga. Prije svega postoje u temeljima suprotstavljene teorije o naravi sukoba. Radi li se o sukobu niskog intenziteta ili o ratu (građanskom ili agresiji Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu). Uzimanjem u obzir jednu od teorija, automatski se poteže pitanje opravdanosti odabira jedne od njih. Međusobna optuživanja kako bi „drugi“ ispao krivac a „mi“ žrtva čest je metanarativ u interpretaciji hrvatsko-muslimanskog sukoba. U opisu sukoba na području općine Bugojno držimo se postavki interpretacije sukoba Charlesa Shrada i njegove studije *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni* (2004.) koja, iako se oslanja na tumačenje političkih odluka, izjave glavnih aktera, njihovih deklaracija, ideoloških tumačenja, ipak najviše uzima u obzir stanje na terenu – brojnost i razmještaj postrojbi, opremljenost i organizaciju, borbena djelovanja i njihove ishode na bojištu. Cilj ovoga rada jest analizirati uzroke neslaganja između muslimanske i hrvatske strane te ustvrditi na koji način je Armija BiH uspjela zauzeti područje Bugojna, tj. na koji način je iz tog istog područja HVO bio doveden do poraza. Područje Bugojna zahvatio je ratni vihor prije svega napadom srpskog agresora putem Jugoslavenske Narodne Armije, a kasnije i Vojskom Republike Srpske. Ono je kao dio srednje Bosne bilo dijelom ekstremno teške ratne situacije u kojoj su se dvije tek osnovane vojske hrvatske i muslimanske strane zajednički pokušale obraniti od srpske agresije. Slijedom različitosti političkih ciljeva, međunarodnih pritisaka (embargo oružja) i sve teže humanitarne situacije, tj. priljeva izbjeglica na područje srednje Bosne, dvije strane su sve teže surađivale protiv zajedničkog neprijatelja dok se naposljetku nisu našle jedna nasuprot drugoj na borbenim crtama. Situacija je bila dodatno komplicirana kada se uzme u obzir da hrvatska i muslimanska strana nisu surađivale ili se kasnije sukobljavale u jednakoj mjeri na svakom području. Zato se ovaj rad usredotočava na detaljan, ali geografski ograničen pristup kako bi pokazao međusobno djelovanje i intenzitet suradnje te kasnije sukoba Hrvatskog Vijeća Obrane te Armije Bosne i Hercegovine na području Bugojna.

2. Kontekst raspada Jugoslavije i početak rata u BiH

Političko i društveno stanje u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) počelo se pogoršavati nakon smrti Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. Kao neprikosnoveni vođa Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), Tito je bio glavni arbitar i integrativni čimbenik koji je držao na okupu različite i često suprotstavljene politike i društvena kretanja. Njegovim odlaskom na vidjelo je izišao sav nataloženi naboj društvenog nezadovoljstva u čitavoj federaciji koji je 80-tih godina 20. stoljeća doveo do konačnog sloma partijskog sistema. Politička elita nije uspjela iznjedrili pojedinca koji bi mogao nadomjestiti Titovu ličnost, a sama KPJ je bila prerigidna da odgovori na ideološke konfrontacije i nacionalnu problematiku poput zahtijevanja SK Srbije na jedinstvu i centralizaciji vlasti nasuprot zahtjevima drugih saveznih republika na veću autonomiju u okvirima ustava iz 1974. g.¹ Opasnost od velikosrpske ideje postajala je sve veća kako je 1986. godine objavljen tekst proizišao iz akademskih krugova, danas znan kao *Memorandum SANU*. Sljedeće 1987. godine, Slobodan Milošević preuzima kontrolu nad republičkim Savezom komunista i postaje članom predsjedništva Centralnog komiteta saveza komunista Srbije te zadobiva podršku masa među srpskim narodom. Mitinzima solidarnosti („događanjima naroda“) srušeni su politički čelnici Savezne autonomne pokrajine (SAP) Vojvodine, SAP Kosova i SR Crne Gore te su na te pozicije dovedeni ljudi poslušni Miloševiću. Kulminacija cjelokupne situacije događa se 1989. g. na Gazimestanu gdje je na proslavi 600. godišnjice Kosovske bitke Milošević u govoru naveo da ni oružane bitke nisu isključene, a masa klicala velikosrpske parole, najavljujući time krvavi raspad SFRJ. U međuvremenu rušenje Berlinskog zida označio je pad Istočnog bloka, stvarajući kontekst nestabilnih međunarodnih odnosa i unutardržavnih prevrata zbog propasti ideologije komunizma i socijalističkog sistema u većini država i sistema koje su njime bile obilježene. Izvanredni XIV. kongres Saveza Komunista Jugoslavije u siječnju 1990. g. bio je posljednji put kada su se vodstva saveznih republika sastala u punom opsegu. Zbog pritisaka srbijanskih predstavnika na odluke kongresa, slovenska, a zatim i hrvatska delegacija napustile su zasjedanje.² Ubrzo se u SR Hrvatskoj legalizira višestranačje i organiziraju prvi višestranački izbori na kojima pobjeđuje Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na čelu s dr. Franjom Tuđmanom. Slovenija u srpnju 1990. proglašava neovisnost, a istog mjeseca Skupština Kosova proglašava nezavisnost. Reakcije

¹ LUČIĆ, Ivo, „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 2008., 114.

² LUČIĆ, Ivo, *Uzroci rata; Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013. 67.

građana srpske nacionalnosti u Republici Hrvatskoj³ prerasle su su oružani čin poznat pod nazivom „Balvan revolucija“ kao nastojanje da se pobunjeni dijelovi Hrvatske (Srpske autonomne oblasti) priključe uz pomoć JNA jedinstvenoj srpskoj državi.⁴ Otvorena agresija JNA i pobunjenih Srba s područja RH te BiH na Hrvatsku počinje 1991. godine.

Bosna i Hercegovina je 1943. definirana kao država triju jednakopravnih naroda. Ona nije bila „ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska – nego i srpska, i muslimanska, i hrvatska“.⁵ Takva definicija bila je u suštoj suprotnosti s već tadašnjim poslijeratnim stanjem u kojem je srpski narod u partizanskom pokretu na području BiH činio većinu i time nakon rata bio dominantno zastupljen u upravnim strukturama tadašnje republike. Osamdesetih godina na vidjelo je izišlo stvarno stanje međunacionalnih odnosa u kojem se represivni sustav SFRJ počeo urušavati, između ostalog i zbog nemogućnosti adekvatnog odgovora na stavove svih triju naroda o vlastitom percipiranom potlačenom stanju i položaju u državi.⁶ Bosna i Hercegovina slijedila je put Hrvatske i Slovenije te je kao odgovor na rješavanje krize u federaciji uvela višestranačje. Prvim višestranačkim izborima u listopadu 1990. glavne nacionalne stranke triju naroda – Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), Stranka demokratske akcije (SDA) te Srpska demokratska stranka (SDS) formirale su vlast u kohabitaciji zbog nemogućnosti osvajanja većine mjesta u Skupštini. Sučeljeni s programima koji su se suštinski razlikovali i suprotstavljali jedni drugome, SDS izlazi iz Skupštine te u listopadu 1991. osniva Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. U referendumu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini istog mjeseca proglašavaju se srpske autonomne oblasti te se nakon toga u veljači 1992. osniva Srpska Republika Bosna i Hercegovina. Preostale dvije stranke, tj. dva naroda bila su primorana na suradnju, pogotovo zato što je JNA pri kraju 1991. već dobrim dijelom krenula u osvajanje teritorija na području Hrvatske, a dijelovi Bosne i Hercegovine su također uvedeni u ratni vihor kada je u listopadu 1991. JNA uništila hrvatsko selo Ravno.⁷ Predsjednik Predsjedništva Socijalističke Republike BiH Alija Izetbegović i vođa SDA izjavljuje u televizijskom obraćanju neutralnost BiH u ratu Srbije i postrojbi JNA protiv Hrvatske, dok istovremeno ta JNA sa svojim sastavnim dijelovima iz Bosne i Hercegovine kao legalnim postrojbama te socijalističke republike vrši napad na susjednu zemlju. Prosudba je da je Izetbegović govorio kao lider SDA te je pokušao svoj

³ Izbačen je naziv „socijalistička“ putem amandmana donesenim 25. srpnja.

⁴ LUČIĆ, Ivo, „Bosna i hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, 118.

⁵ LUČIĆ, Ivo, „Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom“ u: *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, 02/2004, 99.

⁶ MARIJAN, Davor, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“ u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 36., br. 2., 2004., 211.

⁷ LUČIĆ, Ivo, *Uzroci rata*, 54.

narod time distancirati od sukoba Hrvata i Srba.⁸ Nakon referenduma o nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine u ožujku 1992. koji je srpsko pučanstvo bojkotiralo, a bošnjačko i hrvatsko podržalo, BiH proglašava neovisnost. Iako je hrvatski narod glasovao za neovisnost, zbog stanja inertnosti središnje vlasti naspram vojne agresije, osniva se već u studenom 1991. Hrvatska zajednica Herceg-Bosna kao pokušaj obrane i očuvanja opstojnosti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Sukobi počinju zaprimati svoj najjači intenzitet 1992. kada JNA, tj. Vojska republike Srpske (VRS)⁹ osvaja dvije trećine teritorija te provodi etničko čišćenje na zauzetim područjima. Zbog međunarodnog pritiska težište borbi se prenijelo s područja Hrvatske na područje Bosne i Hercegovine. Do sredine godine VRS je opkolio Hrvate i Bošnjake (tada još Muslimani) te ih počeo potiskivati u manje i brojne enklave.¹⁰ Tenzije između Hrvata i Bošnjaka postale su sve veće zbog nefunkcioniranja središnje vlasti, osnivanja zasebne političke jedinice Hrvata te općenito odvojenog i često suprostavljenog djelovanja obiju strana.

3. Odnos ABiH i HVO-a u Bugojnu u kontekstu prvih sukoba tijekom 1992. godine

Općina i grad Bugojno smješteni su u centralnom dijelu Skopaljske doline, u središnjoj Bosni. Grad okružuje brdsko-planinsko područje pokriveno šumama (vrhovi Kalin i Rudina na sjeveroistoku, Raduša na jugu te Velika Šuljaga na jugozapadu). Kroz Skopaljsku dolinu protječe rijeka Vrbas koja prati ravničarsko zemljište. Bugojno kao prometno čvorište povezuje središnji dio Bosne sa zapadnim dijelom Hercegovine preko prijevoja Kupreška vrata i središnjim dijelom Hercegovine preko Gornjeg Vakufa. Preko Donjeg Vakufa povezuje sjever Bosne, a preko Novog Travnika na istoku povezano je s glavnim gradom Sarajevom. Spomenuta mjesta prema kojima je grad povezan (Kupres, Donji Vakuf, Gornji Vakuf i Novi Travnik) ujedno su i općine s kojima se Bugojno dodiruje te će svaka od njih imati svoju specifičnu ulogu u sukobu. Ukupan broj ljudi prema popisu stanovništva iz 1991. iznosio je 46 889 stanovnika. Od toga su Bošnjaci činili 42%, Hrvati 34%, Srbi 18% te se ostatak od ukupno 5% stanovništva izjašnjavao po nekoj drugoj nacionalnosti. Sam centar grada sačinjavao je gotovo jednak broj Bošnjaka i Hrvata te nešto manji broj Srba. U okolnim naseljima bilo je većinsko bošnjačko stanovništvo s iznimkom južnog dijela općine gdje su

⁸ MARIJAN, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“, 216.

⁹ Od 21. svibnja postrojbe JNA u Srpskoj republici BiH postaju Vojska republike Srpske.

¹⁰ SHRADER, Charles, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, Vojna povijest 1992. – 1994., Golden marketing, Zagreb, 2004., 39.

bila smještena neka naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom dok je srpskih naselja bilo samo nekoliko, što odgovara i njihovoj brojnosti u općini. Izuzevši gradski dio, vidljiva je etno-konfesionalna podjeljenost karakteristična za taj kraj, a koja svoje korijene vuče još iz prethodnih razdoblja i vezana je za formiranje nacionalnih identiteta u BiH i okolnih zemalja.¹¹

Prvi višestranački izbori BiH održani u studenom 1990. iznijeli su na vidjelo podijeljenost po nacionalnoj osnovi te su tadašnje nacionalne stranke osvojile većinu skupštinskih mjesta. Neobično je to što je HDZ, iako predstavnik drugog po veličini naroda u Bugojnu, osvojio 21 zastupničko mjesto. To je jedno mjesto više od SDA s osvojenih 20 mjesta, dok je SDS osvojio 9 mjesta.¹² Ostale stranke osvojile su 10 mjesta. Nakon što je formirana zajednica „HZ HB“ odluku o pristupanju zajednici potpisao je 12. studenog 1991. i Vladimir Šoljić, predsjednik općine Bugojno na sastanku Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice. Situacija je ostala relativno mirna sve do 14. svibnja 1992. kada Vladimir Šoljić, kao predsjednik HDZ-a Bugojno, prekida sjednicu. Nakon toga u gradu se osniva HVO Bugojno kao vojna komponenta Hrvata u općini. Kadrovi SDS-a također napuštaju općinske organe vlasti, a Bošnjaci osnivaju Muslimansko vijeće obrane (MVO) kao ekvivalent hrvatskim snagama.¹³

4. Ustrojstvo vojnih organizacija

Te snage sadržane u JNA kroz 6. korpus te još 80 do 120 tisuća paramilitarnih snaga SDS-a ostavile su gotovo голу od oružja vlast i ostatak neokupiranih dijelova. Preuzimali su kontrolu nad Teritorijalnom obranom u mjestima te koristili već poznatu strukturu TO-a kako bi kasnije formirali svoju nacionalnu vojsku. Bosanskohercegovački Hrvati osjećali su se tijekom 1991. nezaštićeno pa su shodno osnivanju svoje političke jedinice HZ HB kasnije službeno osnovali i Hrvatsko vijeće obrane kao vojnu komponentu nove zajednice i to 8. travnja 1992. HVO Bugojno našlo se prvotno pod zapovjedništvom na područje Srednje Bosne u operativnoj zoni (sektoru) broj 1 koju su sačinjavale općine Bugojno, Gornji Vakuf,

¹¹ DŽAJA, Srećko M., *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Ziral 2. dopunjeno izdanje, Mostar, 1999., 11-19.

¹² MUŠINBEGOVIĆ, Hasib, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, Biljeg d.o.o., Sarajevo, 2011., 16.

¹³ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 16.

Jablanica, Konjic, Kupres i Prozor sa sjedištem u Gornjem Vakufu.¹⁴ Kasnije će se Bugojno kroz formiranje četiriju Operativnih zona (grupa) naći u Operativnoj zoni Sjeverozapadna Hercegovina (OZ SZH) sa sjedištem u Tomislavgradu.¹⁵ U travnju 1992. godine za predsjednika HVO-a Bugojno izabran je Vladimir Šoljić, koji je ujedno obnašao funkciju gradonačelnika Bugojna. Zapovjednikom tamošnje 104. brigade HVO-a „Eugen Kvaternik“ imenovan je Ivica Lučić. Treba uzeti u obzir i činjenicu da je 21. srpnja potpisan Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Time su stvoreni uvjeti za suradnju dviju oružanih snaga na prostoru Bosne i Hercegovine. Predsjedništvo je 8. kolovoza 1992. prihvatilo HVO kao sastavni dio Armije RBiH, no do konkretne suradnje nije došlo. Razlozi su bili pogledi na budućnost Bosne i Hercegovine u kojima je bošnjačka strana bila optuživana za unitarizam, a hrvatska strana za krivicu tadašnjeg stanja, suradnju sa srpskim agresorom i planiranjem pripajanja teritorija Bosne i Hercegovine Republici Hrvatskoj.¹⁶ Shodno tom dogovoru, HVO je bio legalna vojna postrojba na području Republike Bosne i Hercegovine.

Kako službenog djelovanja vlade u Sarajevu po vojnom pitanju nije bilo, već su se prije osnovala organizacije Bošnjaka kasnije poznate pod nazivom Patriotska liga. Osnovana je u proljeće 1991. godine kao stranačka paravojna postrojba SDA.¹⁷ Nakon osnivanja HVO-a, reagiralo je i Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine te je objavilo da postoji neposredna opasnost od izbijanja rata.¹⁸ Isto to Predsjedništvo donosi naredbu 8. travnja 1992. po kojoj bi sve oružane formacije na području RBiH trebale ući u novu Teritorijalnu obranu Bosne i Hercegovine.¹⁹ Sve do tada bošnjačka strana djelovala je tajno kroz Patriotsku ligu Bugojno: „U Bugojnu i okolini djeluje više naoružanih sastava organizovanih kroz Patriotsku ligu o kojoj se veoma dugo nije znalo ništa jer je djelovala u strogoj ilegali.“²⁰ U travnju se raspalo zajedničko zapovjedništvo Bugojna nakon nepunih mjesec dana koje je, po

¹⁴http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/437.pdf u: BELJO, Mijo, „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 48., br. 2., 2016., 389-410.

¹⁵ http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/%20782.pdf

¹⁶ MARIJAN, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“, 231.; POLUTAK, Mustafa, „Zaključak: 1993. godina – odbrana na tri fronta“, 134., u: *1993. - prelomna godina rata za odbranu Bosne i Hercegovine*, [ur. POLUTAK, Mustafa] Udruga za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.

¹⁷ MARIJAN, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“, 223.

¹⁸ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 66.

¹⁹ HALILOVIĆ, Sefer, *Lukava strategija*, Maršal d.o.o., Sarajevo, 1997., 122.

²⁰ SVITANJE POBJEDE, Općinski odbor Udruženja za zaštitu tekovina borbe BiH, <https://www.youtube.com/watch?v=a-UWx2vC89E> (zadnji pristup 6. kolovoza 2017.); MUŠINBEGOVIĆ, 20 tvrdi kako je Patriotska liga „pratila razvoj situacije“, ali da je odluka o naoružavanju i formiranju naoružanih jedinica došla tek sredinom ožujka.

riječima Abdulaha Jeleča, tadašnjeg načelnika obrane Štaba odbrane Bugojna, to doživjelo zbog različitih ciljeva Hrvata i Bošnjaka u gradu. Hrvatski izvori također potvrđuju postojanje suradnje samo „na papiru“ dok HVO i TO formiraju paralelno postrojbe te ih samostalno opremaju i naoružavaju.²¹ U Bugojnu se tada osniva Opštinski stožer odbrane s dvije bojne na čijem je čelu bio Senad Dautović,²² a predstavnik civilne vlasti bio je Dževad Mlaćo, predsjednik Ratnog predsjedništva Bugojna.²³ Naredbom Predsjedništva RBiH 23. lipnja TO mijenja naziv u Armiju Republike Bosne i Hercegovine (Armija BiH). Tek se krajem godine uspijeva potpuno oformiti čitava struktura putem pet korpusnih stožera i njima pripadajućih općinskih stožera. Općinski stožer Bugojno pripao je 3. korpusu, formalno osnovanim tek 1. prosinca 1992., a sjedište korpusa nalazilo se u Zenici. Daljnja faza organiziranja proizišla je upravo iz 3. korpusa. Naredbom njezina zapovjednika Envera Hadžihasanovića u ožujku korpusi su se dijelili na četiri operativne grupe s pripadajućim brigadama. Bugojno je pripadalo operativnoj zoni Zapad (OG Zapad), koja je uključivala područje Bugojna i Donjeg Vakufa, a zapovjednik joj je bio Selmo Cikotić. U njezinom sastavu djelovale su 307. brdsko-planinska brigada Bugojno, 308. brdsko-planinska brigada Novi Travnik te 317. brdsko-planinska brigada Gornji Vakuf.²⁴

Brojnost. brigada Armije BiH osnivanih zbog priljeva izbjeglica imala je za posljedicu njihovo korištenje po potrebi na bojištu. Tako su nakon pada Donjeg Vakufa u svibnju i Jajca u listopadu 1992. izbjeglice služile za popunu i osnivanje brigada koje su mogle biti korištene po potrebi. Upravo je takava slučaj bio s OZ Bugojno u čijim brigadama djeluju borci iz Donjeg Vakufa u sastavu 307. brigade i manji dio u sastavu 317. brigade. Sve do formalnog osnutka 370. donjevakufske brigade ti ljudi bili su mobilna grupacija koja je slana gdje je trebalo, a posebice su se istakli u sukobima u Gornjem Vakufu u listopadu 1992. i siječnju 1993. To znači da su tijekom hrvatsko-muslimanskog sukoba te brigade djelovale neovisno o svom mjestu nastanka, a neke nisu čak ni nastale na području čije su ime nosile. Takav je primjer 370. Slavne brdske brigade (370. Sbbr): „Brigada je formirana 21. oktobra

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=z7bf1NyyYAU&t=69s> (zadnji pristup. 7. kolovoza 2017.); 13. VI. 1992.

²² Izvori korišteni u radu nalaze se na mrežnim stranicama portala <http://www.slobodanpraljak.com> -, (http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/%20OPERATIVNA%20ZONA%20SJEVEROISTOCNA%20HERCEGOVINA%20ZBORNO%20PODRUCJE%20TOMISLAVGRAD/operativna_zona_sjeveroistocna_hercegovina_zborno_podrucje_tomislavgrad.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.) (dalje u tekstu: Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina), 14.VI.

²³ „Optužnica Handžić i Dautović“, Sud Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Posebni odjel za ratne zločine, Broj: KT-RZ 162/05, Sarajevo, 07. 12. 2007., , u: <http://www.justice-report.com/bh/struktura-lica/dautovic-senad-vesti-analize-i-stavovi> (zadnji pristup 7. kolovoza 2017.) ; <http://www.rama-prozor.info/clanak/mlaco-i-cikotic-pred-optuznicom/448> (zadnji pristup 7. kolovoza 2017.);

²⁴ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni* 71.; MUŠINBEGOVIĆ, 41.

1993. godine u Bugojnu. U sastav brigade su ušli dijelovi jedinica 307. mtbr popunjeni ljudstvom sa prostora općine Donji Vakuf i manjim dijelom drugih općina, i jedinice rasformiranog Općinskog štaba odbrane Donji Vakuf. Jedinice koje su ušle u sastav brigade imale su bogato ratno iskustvo u odbrani prostora općine Bugojno i slobodnih dijelova općine Donji Vakuf od napada srpskog agresora tokom 1992. i 1993. godine, odbrani grada i općine Bugojno od napada HVO u julu 1993. godine i pružanju pomoći susjednim jedinicama, prije svega na gornjevakufskom pravcu. Odmah po formiranju brigada se angažuje u borbi sa snagama HVO na gornjevakufskom pravcu i sa srpskim agresorom na kupreškom i vrbaskom pravcu.“²⁵

5. Komunikacije i vojni resursi

Temeljna strategijska obilježja sukoba bili su prometne komunikacije i vojni resursi. Središnja Bosna je zbog svojeg reljefa bila specifična po svojim planinskim i teško dostupnim dijelovima. Od vitalne je važnosti bilo kontrolirati glavne komunikacijske pravce između naselja u dolinama jer bi u alternativnom slučaju dolazilo do uspostavljanja teško prolaznih sporednih putova. Topografija krša te oštra klima ograničava gradnju prometnica na doline i prijevoje. Prometovanje vozilima teže je zimi, a duboki snijeg, blato, preplavljeni potoci i odroni zemlje znatno otežavaju kretanje.²⁶ Bugojno je bilo ograničeno već od svibnja 1992. prema sjeveru zbog zauzimanja Donjeg Vakufa od strane VRS-a, dok je smjer prema Gornjem Vakufu i Jablanici bio slabije korišten i prije nego je Armija BiH zauzela Bugojno.²⁷ Glavna linija prometovanja nalazila se istočno od grada. Prema području srednje Bosne iz Hercegovine tekla je rutom *Diamond* (Prozor – Gornji Vakuf – Novi Travnik – Putićevo).²⁸ Nijedna strana od 14. travnja 1993. nije mogla efektivno nadzirati tu rutu jer je svaka držala samo neki njezin dio.²⁹

Vojni resursi bili su glavni ciljevi obiju strana. Uvođenjem embarga u rujnu 1991., Vijeće sigurnosti UN-a osakatilo je mogućnosti HVO-a i Armije BiH-a u suprostavljanju srpskom agresoru koji je uza sebe imao JNA kao standardne državne vojske s pretpostavljenim logističkim prednostima. Pored kontrole naoružanja Teritorijalne obrane, svaka strana žurila

²⁵ Edin RAMIĆ, *Kupreška operacija jesen 1994*, Bugojno, 2003., 72.

²⁶ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 43.

²⁷ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 25.

²⁸ UNPROFOR je dao tajne nazive glavnim prometnicama kojima se prometovalo tijekom sukoba u BiH, u: SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 47.

²⁹ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 48.

je u zauzimanju tvornica i daljnjoj proizvodnji kako bi logistički opskrblila vlastitu vojsku temeljnim i ključnim naoružanjem i streljivom. Iako je Armija BiH uspjela zauzeti većinu vojno-industrijskih postrojenja tokom 1991. i 1992., ona ključna ostala su u posjedu HVO-a. Tvornica „Slobodan Princip Seljo“ u Vitezu proizvodila je eksploziv nepohodan za topovske i minobacačke granate, a ostala je u posjedu HVO-a sve do potpisivanja Washingtonskog sporazuma.³⁰ Tvornica „Slavko Rodić“ proizvodila je protutenkovske i protupješačke mine, upaljače za rakete, mine i ručne bacače. Zbog toga je bila ciljem ne samo HVO-a i Armije BiH-a, već i ciljem VRS-a koji je svojim akcijama u svibnju pokušao zauzeti tvornicu.³¹

Srpsko stanovništvo naoružavalo se iz skladišta JNA koja je organizirala vježbe rezervista tijekom 1991. godine, dok je u 1992. naoružanje dovoženo i dijeljeno po domovima. Hrvatsko stanovništvo naoružavalo se od sredine 1991. kroz HDZ koji je prikupljao novčana sredstva da bi naoružanje zatim kupovao u Grudama.³² Primarni izvor naoružanja bio je Glavni stožer HVO-a u Grudama. Prema navodima historiografije bošnjačke provenijencije, GS HVO-a u Grudama opskrbljivao je oružjem i Bošnjake u Bugojnu. Također, tvornica „Slavko Rodić“ podjednako je proizvodila i opskrbljivala HVO i Armiju BiH u općini.³³

6. Problem 3C

Glavna boljka vojnih sustava HVO-a i Armije BiH-a ticala se uopće samog ustrojstva i profesionalnosti. Nedostajao im je „...učinkovit sustav zapovijedanja, nadzora i komunikacija. Za obje strane je 3C³⁴ bio ključni problem, osobito glede nadzora nad kriminalnim i ekstremističkim elementima i snagama za posebne operacije, jer nisu odgovarali kroz uobičajeni zapovjedni lanac.“³⁵ Sama mladost njihovih organizacijskih struktura uvjetovala je određene greške u radu, a pogotovo zbog neadekvatnog te mladog kadra koji je dragovoljno pristupao na pozicije. Bugojanski HVO imao je problem u općinskom stožeru zbog organizacijske manjkavosti: „Pored ostalog i zbog nedostatka pismenih zapovjedi o imenovanju ljudi na najodgovornije funkcije, pa se ne zna tko što treba

³⁰ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 45.

³¹ Na istom mjestu

³² MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 27.

³³ [http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB ABiH i HVO-OZUJAK 1993.g/VANCE-OWEN-PLAN-OZUJAK.html](http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB%20ABiH%20i%20HVO-OZUJAK%201993.g/VANCE-OWEN-PLAN-OZUJAK.html) (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

³⁴ *Command, control and communication* (eng. – Zapovjedništvo, nadzor i komunikacije).

³⁵ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 74.

da radi“.³⁶ Također je problem bio utjecaj lokalnih političkih struktura koja je utjecala na vojna pitanja, postavljanja zapovjednika i sl. Zamršen je slučaj bugojanskog HVO-a i civilne vlasti u kojima je, po dosadašnjim saznanjima, civilna i vojna vlast bila u međusobnom sukobu radi privatnih interesa.³⁷

Sistem dvojne vlasti na određenom području dodatno je komplicirao odnos već ionako zamršenog slučaja uprave HZ HB nad Bugojnom. Naime, Bugojno se nalazilo u zoni odgovornosti operativne zone SZH sa sjedištem u Tomislavgradu, a politički je pripadalo Travničkoj regionalnoj zajednici koja je geografski bila dijelom operativne zone Srednja Bosna. Same operativne zone nisu nikada uspjele postići dobru komunikaciju i uvezanost u svom djelovanju pa su i takve okolnosti uvjetovale donošenje političkih i vojnih odluka često nevezanih za vrhovne strukture vlasti. S druge strane, Armija BiH držala je Bugojno u zoni odgovornosti 3. korpusa koji je obuhvaćao središnju Bosnu, uključujući i Gornji Vakuf. Način djelovanja općinskih stožera bio je takav da su zapovjednici bili u isto vrijeme i članovi Ratnog predsjedništva općine te su znali po pravilima slijediti odluke i naredbe samog predsjednika općine. Zbog toga su znali djelovati na način – „na našoj Općini nema problema a što druga općina ima neka rješava sama probleme. To je za oružanu borbu bila opasna filozofija.“³⁸ Riječi zapovjednika 3. korpusa indikativne su za uvid u narav djelovanja bošnjačkih vlasti koje su također imale problem oko donošenja odluka i načina upravljanja.

7. Kriminal i paramilitarne skupine

Zbog već navedenih faktora neadekvatnih uvjeta nastanka dviju vojnih organizacija te i same kaotičnosti ratnih događanja, javilo se plodno tlo i za kriminalne radnje koje su u velikoj mjeri utjecale na ishode političkih i ratnih zbivanja. Određene vojne skupine posebnih namjena u svoje aktivnosti uključivale su nasilje nad ljudima i imovinom, ubojstva, trgovinu „na crno“ te druge nezakonite djelatnosti. Središnje vlasti, a i lokalne, često nisu imale kontrolu nad njima zbog nedovoljne discipline koja je proizlazila iz kriminalne naravi tih skupina ili vjersko-ideološke podloge. Karakteristični slučajevi za područje Bugojno bili su na obje strane. Na ruti *Diamond* djelovala je muslimanska banda pod vodstvom tzv. Parage, a

³⁶ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 13. VI. 1992.

³⁷ http://www.slobodanpraljic.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/%20Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih9/12402.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

³⁸ HADŽIHASANOVIC, Enver, „Najznačajnija borbeno dejstva u zoni odgovornosti 3. korpusa u 1993. godini“, 69., u: 1993, - *prelomna godina rata za odbranu Bosne i Hercegovine*.

zvala se „Riblja glava“. Postrojba je često pljačkala humanitarne konvoje pod zaštitom UN-a.³⁹ Navodno je u lipnju 1992. uspjela zatočiti do 50-ak pripadnika HVO-a i smjestiti ih u džamiju u Gornjem Vakufu.⁴⁰ No, veći utjecaj na samom bojištu imala je skupina mudžahedina sjeverno od grada na lokaciji Ravno Rostovo koja je po svemu sudeći djelovala neovisno o 3. korpusu pod čijim područjem je djelovala. Južno od grada djelovala je kasnije uspostavljena paramilitarna jedinica s Paić Polja pod vodstvom Vinka Žuljevica „Klice“. O tim dvjema jedinicama bit će više riječi kasnije kada će se objasniti i kontekst u kojem su djelovale.

8. Početna djelovanja

Početna djelovanja, tada još, JNA prema Bugojnu uslijedila su 6. svibnja djelovanjima 19. partizanske brigade Banjalučkog korpusa. Zadatak te postrojbe uključivao je između ostaloga zasposjedanje obližnjeg Kupresa, Donjeg Vakufa te Bugojna s ciljem zaposjedanja Kupreških vrata kao strateške pozicije koja omogućuje nadzor i kontrolu šireg područja te tvornice u Bugojnu „Slavko Rodić“. Srbi koji su živjeli na tim područjima bili su pozivani na mobilizaciju u JNA.⁴¹ Ona je krajem ožujka te početkom travnja ostvarila kontrolu nad pravcem Bugojno – Kupres kod Čipuljića, mjesta s većinskim srpskim stanovništvom uz samu tvornicu „Slavko Rodić“ te Koprivnicu, šumovito područje sjeveroistočno od Kupreških vrata. Uz to, osvojena je i sporedna komunikacija Bugojno – Kupres južno od Bugojna kod sela Donji i Gornji Mračaj.⁴² Djelovanja JNA početkom travnja na obližnjem području bila su usmjerena na zaposjedanje Kupreške visoravni kao strateške točke. Zbog nemogućnosti dogovora oko podjele područja na Mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji Kupres se našao na udaru srpskih snaga. Brojčano slabiji HVO i Hrvatske obrambene snage (HOS) nisu bile u mogućnosti suprostaviti se brojnijem i tehnički nadmoćnijem protivniku.⁴³ JNA je 8. travnja uspjela osvojiti Kupres i okolna područja te rastjerati hrvatsko i muslimansko stanovništvo. Lokalna djelovanja u tom periodu vršila je Patriotska liga Prusac, koja je dva puta, 5. i 20. travnja, napala JNA na sporednoj komunikaciji koja spaja Kupres i Gornji Vakuf sjeverno od Bugojna. Uspostavljen je sistem obrane prema Kupresu koji nije imao

³⁹ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 86.

⁴⁰ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 22. VI. 1992.

⁴¹ RAMIĆ, *Kupreška operacija jesen 1994*, 72.

⁴² RAMIĆ, *Kupreška operacija jesen 1994*, 40.

⁴³ MARIJAN, Davor, „Borbe za Kupres u travnju 1992.“, u: *Polemos, Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, vol. III, br. 5, 2000., 46.

značajnih strateških promjena sve do 1994. Snage VRS-a i srpske snage TO Bugojno 25. svibnja tijekom dana su u civilnoj odjeći i s naoružanjem vršili kontrolu prometa kroz naselje Čipuljići. U noći su upućivane patrole prema tvornici „Slavko Rodić“ s ciljem zauzimanja samog kompleksa, no napad na taj objekt nije uspio.⁴⁴

Dva dana prije, 23. svibnja Donji Vakuf došao je pod kontrolu VRS-a. „SDS je u saradnji sa JNA provodio samosvojnu politiku: radio je na formiranju „srpske općine Donji Vakuf“, podjeli Stanice javne bezbjednosti Donji Vakuf po nacionalnoj osnovi i formiranju „srpske milicije“; na vojnom planu aktivirao je 19. ('partizansku') brigadu, koju je popunio isključivo srpskim stanovništvom Donjeg Vakufa, Bugojna, Kupresa i okolnih općina. U gradu su vršena hapšenja, fizička zlostavljanja Bošnjaka, te oružane provokacije od strane rezervista. Vrhunac zastrašivanja predstavljalo je rušenje mosta na rijeci Vrbas u samom gradu, na putu prema Bugojnu. Sve ove aktivnosti pogodovale su da se proglasi opća javna mobilizacija na području općine Donji Vakuf što je uzrokovalo egzodus bošnjačkog stanovništva iz Donjeg Vakufa u Bugojno.“⁴⁵ Bugojno je od tada dobilo veliki broj vojno sposobnih muškaraca, većinom Bošnjaka. Lokalni HVO iz Gornjeg Vakufa u lipnju 20. i 21., u svojim izvještajima iznosi brojku od 12 000 izbjeglica koji su iselili u obližnje općine, među ostalim i u Bugojno (kasnije će ta brojka biti povećana na 14 000 izbjeglica koje se nalaze samo u Bugojnu).⁴⁶ Navodi da „ukoliko se još naoružaju, onda ne prijeti opasnost samo našoj općini nego i susjednim (Bugojno, N. Travnik, Travnik) a naš je zaključak da smo im mi prvi neprijatelj pa tek onda četnici.“⁴⁷ Neprijateljstva i sukobi hrvatskih i bošnjačkih snaga počeli su se javljati u nekoliko bližih općina – Prozoru i Gornjem Vakufu, a imala su potencijal prenijeti klicu razdora u ostala područja zbog nemogućnosti zajedničkog djelovanja paralelnih vojnih i civilnih struktura.

Kako zajedničko zapovjedništvo nije djelovalo i dvije strane u gradu su zasebno djelovale na bojištu raspodjelivši zone i crte prema neprijatelju. Od polovice svibnja jedinice TO RBiH držale su zonu na sjeveru prema Donjem Vakufu, dok je HVO držao zonu prema Kupresu, s iznimkom crte Mala Šuljaga-selo Prusac pod nadzorom TO RBiH. Različita situacija bila je u gradu gdje su jedinice obiju strana bile izmješane po javnim objektima, po principu „ko je

⁴⁴ RAMIĆ, *Kupreška operacija jesen 1994*, 40.

⁴⁵ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 21.

⁴⁶ http://www.slobodanpralj.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/%20SUKOB_ABIH_i_HVO-VELJACA_1993.g/551.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

⁴⁷ MARIJAN, Davor, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38., br. 2, 2006., 386.

prije ušao njegovo“.⁴⁸ To je bio značaj faktor u dinamici odnosa HVO i Armije BiH-a koji je pridonio jačanju tenzija zbog čestih ispada, provokacija, sitnih zločina i nedjela. Često kretanje i susreti jedinica jedne i druge strane moralo je izazvati takve postupke s obzirom na sve uzavreliju atmosferu koja je stvarala razdor i nepovjerenje među njima.

Tokom svibnja jedinice TO RBiH-a su u obrani od snaga VRS-a. One su 20. i 21. svibnja uspjele zaustaviti napad VRS-a iz pravca Donjeg Vakufa. Tijekom toga mjeseca HVO još nije bio spreman za borbena djelovanja jer je tek 23. svibnja uspio postrojiti javno u gradu svoju 1. bojnu naoružanu i u uniformama. Nakon tog događaja, Bugojno i njegovo šire područje po prvi puta granatira srpska strana. Prijetnja od novoformirane jedinice HVO-a natjerala je jednu manju paravojnu jedinicu SDS-a iz Čipuljića da napusti područje s većinom stanovništva naselja. Jedinice HVO-a ubrzo su stavile naselje pod svoju kontrolu, a navodno su i većinu kuća spalili da bi odvratili bošnjačke izbjeglice od naseljavanja u napuštene domove.⁴⁹

Nešto manjih akcija opet su izvele jedinice TO-a kada su 12. i lipnja zauzele sjeveroistočni dio bugojanske općine, time pomaknuvši crtu obrane više prema sjeveru.⁵⁰ U međuvremenu, stanje u širem području postaje sve lošije zbog formiranja većeg broja borbenih jedinica. To je diglo tenzije ne samo u Bugojnu već i susjednom Gornjem Vakufu. HVO je bio zabrinut za nastanak novih jedinica TO-a jer: „Što se bolje opremaju i naoružavaju, to one sve više stvaraju probleme za postrojbe HVO-a na ovom području i potencijalnu opasnost da dođe do međusobnog sukoba.“⁵¹ Također je sumnja padala na djelovanje obavještajnih krugova koje su mogle dodatno komplicirati situaciju.⁵²

Srpanj je donio zajedničko djelovanje postrojbi HVO-a i TO-a Bugojno kada su zajedno očistili područje dvaju manjih sela prema sjeveru zbog čega je VRS preko radio veza svoje postrojbe upozoravao da se priprema za napad snaga iz Bugojna na Donji Vakuf.⁵³ HVO je u tom mjesecu stvorio kontrolne punktove na glavnim prometnicama koje vode van grada – sela Vrbanja, Humac, Bristovi i Čipuljići. Punktove je inače postavljala svaka strana u sukobu, a oni su im omogućavali kontrolu prometovanja ljudi i robe na terenu koji je bio teško prohodan ako bi ga netko htio prijeći brdovitim zemljištem pored glavnih prometnica.

⁴⁸ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 21.

⁴⁹ Na istom mjestu.

⁵⁰ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 22.

⁵¹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 14. VI. 1992.

⁵² Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 19. VI. 1992.

⁵³ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 7. VII. 1992.

Uspostavljen je sigurnosni pojas oko grada, no napravljen je bez suradnje s Armijom BiH zbog čega je HVO bio optuživan za uspostavu ekonomske blokade i kontrole protoka roba u općini.⁵⁴

VRS je u tijeku sljedećeg mjeseca počeo zamjetno koristiti topništvo i minobacače što je za grad i branitelje grada bilo iznimno naporno i teško. Iz smjera Kupresa djelovao je od 13. kolovoza u razdoblju od tri dana po obližnjim naseljima zapadno od Bugojna te po samom gradu. Taj topnički napad vjerojatno je služio kao omekšavanje crta prije samog napada pješastva jer je već poslije toga na komunikaciji Kupres-Bugojno VRS čistio zapreke i približavao se Bugojnu. Već kojih 5 km zapadno od grada vodile su se žestoke borbe kako bi se spriječio napad na obližnja naselja. Naravno, treba uzeti u obzir kada se govori o blizini neprijatelja da je područje srednje Bosne specifično po tome što su se naselja pod kontrolom protivnika nalazila vrlo blizu jedno drugome. Primjerice, zračna udaljenost Kupresa i Bugojna iznosi svega desetak kilometara. Svaki napad je zato izazivao napetost u naseljima koja su bila pod prijetnjom zauzimanja druge vojne sile. Napad je ipak zaustavljen te je zauzeto područje vraćeno pod kontrolu HVO-a.⁵⁵

Ubrzo nakon tog napada, 17. kolovoza, protivnik je djelovao iz smjera Donjeg Vakufa na selo Prusac, sjeveroistočno od Bugojna. U ovom je napadu koristio oklop, ali bezuspješno. HVO je uspio tada vratiti svoje položaje, a postrojbe VRS-a su se morale povući te su imale značajne gubitke (jedan uništen tenk, 11 poginulih i 37 ranjenih).⁵⁶ U međuvremenu, situacija u Gornjem Vakufu je sve gora zbog incidenata na relaciji HVO-OS BiH Prozor. Napadi kopnenim putem i to s oklopnim jedinicama očito nisu urodili plodom. Bez obzira na svu tehničku premoć, bojište srednje Bosne nije bilo isto kao bojište koje je primjerice omogućilo zauzimanje Kupresa. Oklop je mogao puno lakše manevrirati po krševitom polju u okruženju Kupresa nego u kotlinama koje su vodile do Bugojna. Od 30. kolovoza do 1. rujna, VRS je napao iz smjera „Stara vila Koprivnica“ u početku s topničkom vatrom. Granate su padale na prve linije obrane, ali i na sam grad. Trodnevna ofenziva je ipak završila neuspješno, no HVO je uspio u tom okršaju izići ispred svojih položaja te zauzeti Vučju glavu i Malu Šuljagu, dominantne položaje 5 km istočno od Kupresa s kojih je mogao nadzirati Kupres i dio Kupreškog polja.

⁵⁴ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 22.

⁵⁵ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 15. VII. 1992.

⁵⁶ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 22.; Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 17. VII. 1992.

VRS je 22. kolovoza napao avijacijom postrojenja namjenske proizvodnje UNIS Bugojno. Napadi su izvršeni 10. rujna i 26. rujna, u kojima su mete bile ponovno industrijska postrojenja. Takvi napadi trajali su još nekoliko puta u listopadu, no nisu imale značajnijeg učinka.⁵⁷ U međuvremenu sve su više počeli zaoštrevati odnosi između HVO i od tada OS BiH koji je uspio oformiti u svim općinama operativne zone SZH svoje općinske stožere obrane. Tenzije je bilo nemoguće izbjeći u datim okolnostima. Priljev izbjeglica s područja u kojima su srpske snage uspostavile punu kontrolu nije bio riješen. Veliki priljev mladih i vojno sposobnih stanovnika kojima su domovi uništeni označavalo je veliki problem na zgusnutom životnom prostoru. Nijedna strana nije bila dovoljno jaka da mirnim sredstvima uspostavi prevlast. Zbog tenzija već prisutnih u Gornjem Vakufu, Prozoru i ostalim općinama, bili su održani u pregovori u Tomislavgradu 13. listopada. Zdenko Šiljeg, zapovjednik operativne zone SZH sudjelovao je na zajedničkom sastanku na koji su trebali doći predstavnici Armije BiH iz Konjica, Jablanice, Gornjeg Vakufa, Bugojna i Prozora. Pokušali su postići mirno rješavanje aktualnih problema, no nikakav dogovor nije postignut jer je došao samo predstavnik Armije BiH iz Jablanice „iako su prethodno bili svi voljni da dođu“⁵⁸.

U hrvatskom naselju Stup pored Sarajeva 17. listopada odvila se akcija Armije BiH na to naselje te zatim gotovo potpuno uništenje naselja od strane VRS-a. To je rezultiralo daljnjim narušavanjem odnosa u čitavoj Bosni i Hercegovini. Također su se dogodili oružani napadi na zapovjednike HVO-a, a zatim je zbog incidenta na benzinskoj kod Novog Travnika, 18. listopada započela pucnjava te je napadnut Stožer HVO-a koji je branilo 30 vojnika. Sukob je nakon četiri dana zaustavljen pregovorima i primirjem. Uslijedio je napad Armije BiH na Prozor 23. listopada u kojem je Armija doživjela potpuni neuspjeh. Iz tog sukoba se naknadno moglo iščitati, putem zaplijenjene dokumentacije da su prethodne akcije Armije BiH bile isplanirane te da su svoje poraze propagandno pokušali iskoristiti kako bi ocrnili HVO, ali i Republiku Hrvatsku.⁵⁹ „Na osnovu zaplijenjenog uskladištenog oružja TO je imala više oružja nego su mogli imati ljudi, i pored toga još prije dvadeset dana pripadnici Armije BiH su uvijek prije polaska na teren tražili oružje od HVO-a.“⁶⁰ Zaključak HVO-a prema tadašnjim raspoloživim podacima bio je da su muslimanske snage imale za cilj

⁵⁷ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 22.

⁵⁸ MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 49.

⁵⁹ LUČIĆ, Ivo, „Povod i početak hrvatsko-muslimanskog rata 1993. godine u BiH“, u: TUĐMAN, Miroslav, *Tuđmanov arhiv*, 3. knjiga, „Godina sukoba 1993.“, [ur. TUĐMAN, Miroslav, ur. 3. knjige LUČIĆ, Ivo], Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., 30.

⁶⁰ Biješka 108. (HDA, ZDRBIH: HVO HZ H-B, VOS, Str.pov.br. 07/-49/92 od 26. 10. 1992., Obavještajno izvješće br 89/92), u: MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395.

ovladati prometnicama i hidrocentralama na području Prozora. Kontrolom prometnica Hrvati srednje Bosne pali bi u nemilost njihovih snaga, a kontrolom hidroelektrana nadzirali bi i ovladali energetske sustavom u južnom dijelu Hrvatske i HZ H-B.⁶¹ Ovaj događaj muslimanska historiografija obično uzima kao početak hrvatsko-muslimanskog sukoba.

Odmah nakon izbijanja sukoba cilj Glavnog stožera HVO-a bio je da se pregovorima mirno razriješi situacija. Već 23. listopada pokušava se uspostaviti kontakt s Armijom BiH kako bi dogovorili prekid vatre, prestanak kretanja snaga s drugih područja te osnivanje mješovitih skupina za praćenje stanja. Od početka samih pregovora situacija nije slutila na dobro. Oko 15 sati ubijena su dvojica pripadnika HVO-a u Gornjem Vakufu što je dovelo do oružanog okršaja. Armija BiH koja je bila u gradu, a imala je snagu jačine bojne, u potpunosti je napustila crtu obrane prema VRS.⁶² Ni jednoj ni drugoj strani u pregovorima nije odgovaralo takvo stanje pa su reagirali s ciljem smirivanja sukoba u svojim područjima. No, ni naredbe načelnika štaba vrhovne komande Armije BiH Sefera Halilovića nisu urodile plodom da se odmah prestane s borbenim djelovanjima. Do prekida vatre ipak je naposljetku došlo djelovanjem Zapovjedništva Operativne zone SZH te Okružnog štaba ABiH iz Zenice. Bojnik Jure (Jürgen) Shmit iz birgade Kralj Tomislav teško je prohodnim putem došao do Bugojna i javio Zapovjedništvu Operativne zone SZH da se vode povremeni sukobi u Gornjem Vakufu te da je stanje i dalje kritično.⁶³ Na sastanku u Bugojnu dogovoren je prekid vatre i primirje od 48 sati. U tom vremenu postrojbe HVO-a trebale su se povući s područja Gornjeg Vakufa, a jedna od nabitnijih zadaća bila je osigurati zajedničke punktove za prolazak konvoja za Jajce.

Jajce se u tom trenutku nalazilo pod opsadom VRS-a koji je bio brojčano i tehnički nadmoćniji. Po zapovijedi generala Praljka, topništvo iz Bugojna i Gornjeg Vakufa pokušalo je pomoći opkoljenom Jajcu, no bez većih uspjeha.⁶⁴ Protivnik je ustinu bio prejak. Unatoč tome, HVO, HOS i TO u gradu odolijevali su učestalim napadima sve do noći 29. listopada kada su u grad ušle postrojbe VRS-a. Prethodno tomu, postrojbe HVO-a iz različitih općina putovale su u pomoć opkoljenom gradu. Komplikacije su uslijedile kada su zbog nesuglasica i lokalnih sukoba HVO-a i Armije BiH te postrojbe bile zaustavljene na punktovima pod kontrolom lokalne Armije BiH. „Postrojba iz središnje Bosne s oko 150 vojnika zaustavljena je 20. listopada 1992. na kontrolnoj točki ABiH u Ahmićima i nije mogla doći u pomoć Jajcu.

⁶¹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 26. X. 1992.

⁶² Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 23. X. 1992.

⁶³ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 25. X. 1992.

⁶⁴ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 29. X. 1992.

Isto tako, postrojba HVO-a nacionalno mješovitog sastava koja je 28. listopada krenula iz Gruda u pomoć braniteljima Jajca bila je u putu zaustavljena, opstruirana i nije uspjela na vrijeme ući u Jajce koje je u noći s 29. na 30. listopada palo. Časnici HVO-a optužili su muslimansku stranu za pad Jajca, jer su se postrojbe ABiH u večernjim satima 26. listopada 1992. po zapovijedi povukle s položaja. Prema informacijama kojima su raspolagale institucije HVO-a, zapovijed za povlačenje je preko jednoga od zapovjednika ABiH u središnjoj Bosni Džemala Merdana došla izravno od Sefera Halilovića. Kasnije su, prema ustaljenom obrascu, muslimanski mediji optužili HVO za povlačenje i pad Jajca.⁶⁵ Padom Jajca u listopadu došlo je do velikog priljeva izbjeglica na područje Bugojna. Brojke govore o nekih 30 000 izbjeglica. Veliki dio muslimanskih izbjeglica naseljava se u Srednju Bosnu, dio njih dolazi u Bugojno. Uzevši u obzir izbjeglice iz Donjeg Vakufa, Bugojnu su se nakon listopada promijenili etnički omjeri stanovništva u isključivu korist muslimanske strane. Govori o tome i činjenica da su se na prostoru Operativne grupe Zapad uspjele osnovati brigade boraca izbjeglih iz tih krajeva, 370. donjevakufsku koja je formalizirana krajem 1993., te 305. Jajačka brigada formalizirana krajem 1992.

9. Stanje krajem 1992. godine

Jedna „povoljna“ stvar u cijeloj situaciji je stvaranje pat pozicije između snaga VRS-a i HVO-a. HVO se uspio oduprijeti protivniku prije dolaska snaga UNPROFOR-a koje su natjerale srpsku stranu na prestanak osvajanja teritorija. To je također vrijeme kada Armija BiH nije bila ni dobro organizirana. Crte koje su se stekle krajem 1992. nisu se oko Bugojna bitnije mijenjale do zauzimanja Kupresa 1994., što je HVO-u omogućilo svojevrstni predah protiv jednog neprijatelja dok mu doslovno pored njega prijete i sukobljava se dojučerašnji saveznik. Stanje na bojišnici krajem godine za Bugojno bilo je otprilike ovakvo: „Borbena situacija na i oko teritorije općine Bugojno, krajem 1992., bila je takva da je sa sjevera, zapada, i jugo-zapada općina bila u okruženju srpskog agresora, dok su sjeveroistočna putna komunikacija, prema Novom Travniku i jugo-istočna putna komunikacija, prema Gornjem Vakufu- bile pod kontrolom snaga HVO Bugojno. U tom periodu linije odbrane su već bile stabilne. Na donjevakufskom pravcu, od objekta Sabljari do objekta Mala Šuljaga, odbranu su izvodile jedinice Armije RBiH, a na kupreškom pravcu, od objekta Mala Šuljaga do objekta Humac- jedinice HVO. Na donjevakufskom pravcu to je bila linijska odbrana, sa

⁶⁵ LUČIĆ, „Povod i početak hrvatsko-muslimanskog rata 1993. godine u BiH“, 31.

dobro uređenim objektima za dejstvo i zaštitu ljudstva, dok je HVO na kupreškom pravcu odbranu organizirao, uglavnom sistemom otpornih tačaka. Ukupna dužina linije odbrane prema srspkom agresoru iznosila je oko 35 km, od toga su jedinice Armije RBiH pokrivale oko 20 km, a HVO oko 15 km.⁶⁶

Što se tiče opremljenosti i razmještaja snaga HVO-a, ono je u toj situaciji imalo oko 2090 ljudi u brigadi „Eugen Kvaternik“ pod svojom formalnom upravom.⁶⁷ Procjene ABiH govore okvirno o 2500 ljudi, od kojih je 1500 dobro opremljeno. Također uzima u obzir i naoružano stanovništvo po selima i radnike po firmama. Od artiljerije brigada je u svom sastavu držala dva VBR-a, dvije haubice 122mm, jednu haubicu 105mm, pet „zisova“, šest minobacača 120mm te šest minobacača 82 mm. Od pokretnog teškog naoružanja brigada je imala tenk (nepoznati model) te dva oklopna transportera. Od specijalnih jedinica, postojala je protuoklopna jedinica Garavi te jedan interventni vod. Izvori ABiH također govore o jedinicama „sa strane“, ali ne preciziraju točno koje.⁶⁸

Daljni naponi HVO-a da dogovorom s Armijom BiH uspostavi stabilnost na zajedničkim područjima nisu urodili velikim plodom. Razlika je bila, kao i uvijek, u tome što je centralna vlast mogla zapovijediti određenu akciju ili djelovanje, a djelovanje lokalnih snaga pokazalo bi nešto ublaženu verziju toga ili ne bi uopće djelovala po toj zapovijedi. Uzroci tomu mogu ležati u lošoj komunikaciji, samovolji lokalnih zapovjednika ili pak u čistom zadovoljavanju forme zajedničkog djelovanja. Potonje se u naknadnoj interpretaciji čini najizglednijim, pogotovo kada se uzme u obzir čitava srednja Bosna koja će u narednim mjesecima doživjeti svu moć relativno dobro organizirane i snažne Armije BiH. Dogovori koji će uslijediti između dviju strana najčešće će biti izigrani od strane Armije BiH. Njezina taktičko-operativna zamisao poklapala se s onom političkom i strateškom zamisli. Te zamisli, otkrivene daljnjim postupcima na bojištu srednje Bosne su sljedeće:

1. Preuzeti kontrolu nad komunikacijskim pravcima sjever – jug kroz srednjobosanske enklave bosanskih Hrvata, te tako povezati snage ABiH sjeverno od doline Lašve, Kozice i Lepenice sa snagama na jugu, kako bi Muslimani osigurali komunikacijski pravac prema vanjskom svijetu.

⁶⁶ RAMIĆ, Edin, *Ratni put 307. bbr/707. sbbr.*, neobjavljeno, 23., u: MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993*, 23.

⁶⁷ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 8. XI. 1992.

⁶⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 20. I. 1993.

2. Preuzeti kontrolu nad vojnoindustrijskim postrojenjima u srednjoj Bosni (tvornica eksploziva SPS i Vitezu, te tvornice u Travniku i Novom Travniku) i u okolici (tvornice u Bugojnu, Gornjem Vakufu, Prozoru, Jablanici i Hadžićima, u ostale), kako bi se ABiH naoružala za rat protiv Srba.
3. Opkoliti enklavu bosanskih Hrvata u srednjoj Bosni i podijeliti je na manje dijelove koje će zatim biti lakše pojedinačno likvidirati, te tako očistiti Hrvate iz srednje Bosne i osigurati prostor za smještaj muslimanskih izbjeglica koje su Srbi protjerali iz drugih područja.⁶⁹

Unatoč već načetom i otkrivenom planu djelovanja Armije BiH, ne prestaje djelovanje zapovjednog vrha HVO-a za smirivanjem situacije. Prema zapovijedi generala Praljka 6. studenog imale su se uspostaviti zajednički punktovi u roku od 48 sati te formirati zajedničke patrole za kontrolu kretanja i ponašanja pripadnika vojnih postrojbi. Na području općine Prozor uveo se policijski sat, a sve druge vojne aktivnosti morale su prestati. U narednim mjesecima pokazat će se na nekoliko primjera koliko je bilo nepoštivanja dogovora od strane Armije BiH te kakve je posljedice to imalo za područja u kojem zajedničkih djelovanja za smirenje tenzija nije bilo.

U međuvremenu VRS ponovno aktivno djeluje na području Bugojna zauzimanjem područja Male Šuljage koja je prema procjenama HVO-a bila ključna točka obrane grada. Postavljanjem oklopa na toj koti srpska snaga mogla je djelovati po gradu kao potpora potencijalnim ofenzivnim naporima iz smjera Donjeg Vakufa.⁷⁰ Zatim je 17. studenog uslijedilo intenzivno granatiranje grada i česti pješački prodori poduprti tenkovima i oklopnim transporterima pridošlim s Livanjskog, Glamočkog i Kupreškog polja. U obrani su sudjelovale i brigade Kralj Tomislav iz Tomislavgrada te brigada Petar Krešimir IV. iz Livna. Izvještaji HVO-a s kraja mjeseca zaključno donose da je glavnina napada od 25. studenog uspješno odbijena te da su borbe prestale krajem samog mjeseca bez značajnijeg pomaka crte.⁷¹

Od početka prosinca postojali su određeni naponi i zajednička djelovanja HVO-a i Armije BiH u cilju združene obrane prema VRS-u te u cilju preveniranja međusobnih incidenata.

⁶⁹ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*, 115.

⁷⁰ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 15. XI. 1992.

⁷¹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 25. XI – 2. XII. 1992.

Stanje u Bugojnu stabiliziralo se s obzirom na jenjavanje sukoba u susjednim općinama te početku suradnje između zapovjedništava u samom gradu. Zadnje granatiranje VRS-a na grad dogodilo se 2. prosinca iz pravca Gornjeg Vakufa te već spomenutim oklopom s Male Šuljage koji je nakon toka djelovanja povučen. Prema izvještajima koje je slao pukovnik Andrić kao pretpostavljeni zapovjednik zajedničkog zapovjedništva Armije BiH i HVO-a u Bugojnu i Gornjem Vakufu, postojala je određena razlika u suradnji u tim dvjema općinama. Naime, dok je s Bugojnom od početka prosinca suradnja bila konstruktivna, u Gornjem Vakufu do suradnje nije moglo doći. Zapovjednik OS BiH Bugojno, Senad Dautović pokazao je volju za suradnju, iako su se poteškoće javljale na razini nadređenog mu zapovjedništva iz Zenice. Unatoč tome, mogli su izdraditi bolje utvrđene položaje prema VRS-u, uvesti zajedničke patrole vojne policije koje u praksi i jesu djelovale zajednički. Druga priča bila je sa zapovjednikom OS BiH Gornji Vakuf, Fahrudinom Agićem. Treba uzeti u obzir da je uspostavljanje suradnje u namjani ruku otežalo prethodno razdoblje sukoba na tom području. Razina nepovjerenja očito je bila na visokoj razini, s obzirom da su se izrađivali položaji usmjereni prema hrvatskom naselju Košute u Gornjem Vakufu te generalno nepoštivanje dogovorenih zadaća. Kao razlog pukovnik Andrić navodi kako Agić ne može izvršavati zapovjedi zajedničkog zapovjedništva bez odobrenja onoga Armije BiH u Zenici. No, kada usporedimo da je tom zapovjedništvu bio odgovoran i Dautović iz Bugojna, postavlja se pitanje zašto se na jednoj lokaciji odobrava suradnja, dok se na drugoj priprema za novi sukob. Argumentirat ćemo ovdje da je, sukladno širem sklopu događanja, Armija BiH taktički cjepkala područje sukoba. Na taj način mogla je lokalizirati borbu te dovoditi pojačanja iz onih krajeva gdje vlada „mir i suradnja“ između Armije BiH te HVO-a. U prilog tome ide i činjenica da su razmještane snage iz područja na kojima sukoba još nije bilo. HVO spominje izmještanje vojnika iz Bugojna te pripadnike Armije BiH iz Jajca (305. bbr) koji su u Gornjem Vakufu imali svoj stožer,⁷² smještanje 300 vojnika iz Zenice u selu Bojska iznad Gornjeg Vakufa.

10. Razlozi i posljedice „Vance-Owenovog plana“

Međunarodna zajednica bila je prisutna u ratu u BiH putem svojih diplomatskih predstavnika te putem postrojbi UNPROFOR-a smještenima i u Republici Hrvatskoj. Svojim

⁷² Stožer 305. bbr. dijelio je objekt s HDZ-om Gornjeg Vakufa. Od najranije 10.1. njihov stožer se izmješta „na povoljniju poziciju gdje bi mogli pripremati svoje planove i biti neometani od organa HDZ-a i postrojbi HVO-a“. u: Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 25. XI – 2. XII. 1992.

posredovanjem imala je zadaću spriječiti rat putem mirovnih pregovora. Zadnji mirovni pregovori od 26. do 28. kolovoza 1992., poznati kao Londonska konferencija, nisu dali rješenje, već ponudili poticaj tim pregovorima, kako je rekao lord Carrington predstavnik te konferencije. Do tog vremena srpska strana je stavila preko dvije trećine teritorija BiH pod svoju kontrolu te je održala takvo stanje pri dolasku mirovnih snaga UN-a. Zbog rastućih tenzija između hrvatske i muslimanske strane saziva se već 3. rujna 1992. Ženevska konferencija u kojoj je lorda Carringtona kao europskog predstavnika zamjenio lord Owen. Zatim su Ujedinjeni narodi 8. listopada imenovali Cyrusa Vancea za svog posrednika u Hrvatskoj i BiH.⁷³ Dva predstavnika, Cyrus Vance i lord David Owen, stvorili su plan o decentralizaciji teritorija BiH na deset provincija. Taj plan trebao je razdvojiti strane u sukobu na način da se svaka od tri vojske povuku u predložene provincije. Razgovori i pregovori trajali su do Washingtonskog dogovora u ožujku 1994., a ovdje ćemo se dotaknuti perioda do 31. ožujka 1993. Za srpsku stranu planom su bile predviđene tri provincije, dok bi drugih šest (ne računajući Sarajevo) po tri pripalo hrvatskoj i muslimanskoj strani. Na taj način sukob između postrojbi HVO-a i Armije BiH bi se izbjegao, jer bi time uslijedilo zapovjedno podređivanje Armije BiH HVO-u u provincijama s većinskim hrvatskim stanovništvom te podređivanje HVO-a postrojbama Armije BiH u provincijama s većinskim muslimanskim stanovništvom.⁷⁴ Međutim, odbacivanje Vance-Owenovog plana imalo je dublje uzroke od (isključivo) srpskog protivljenja. Prema mišljenju Owena, ključni razlog neuspjeha plana bilo je američko protivljenje, koje je onemogućilo provedbu plana. Također, i muslimanska strana je prema planu bila vrlo rezervirana. Izetbegović se planu dugo suprotstavljao, naglašavajući kako je zemljovid neprihvatljiv, jer nagrađuje srpsko etničko čišćenje. Isti argument protiv prihvatanja plana imala je i američka diplomacija. Prema tome, do 25. ožujka, odnosno do trenutka dok ga Izetbegović kao legitimni predstavnik muslimanske strane nije potpisao, Vance-Owenov plan bio je potpisan samo od hrvatske strane.⁷⁵ Tomu je uslijedila i zapovijed ministra obrane Bože Rajića koji je 16. siječnja izdao zapovijed o provedbi Vance-Owenovog plana. Njega je bila prihvatila samo hrvatska strana, stoga je takva odluka bila protumačena kao iskorištavanje povoljnog trenutka za HVO da ovlada pretpostavljenim područjima. Tu zapovijed je tri dana kasnije Predsjedništvo

⁷³ BORAS, Franjo, *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, 1990. – 1996.*, Mostar, 2002, 108.

⁷⁴ OWEN, David, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998, 128.-129.

⁷⁵ Na istom mjestu, 132.

Republike Bosne i Hercegovine proglasilo nevažećom.⁷⁶ Zbog toga je Izetbegović zauzeo stav da je hrvatska strana u svim lokalnim incidentima zapravo napala muslimansku i time težila razgradnji suvereniteta Bosne i Hercegovine iako ga je deklarativno podržavala.⁷⁷

11. Nastavak borbi u 1993.

Siječanj donosi borbe između HVO-a i Armije BiH u Gornjem Vakufu što se naravno prenijelo na situaciju u Bugojnu. Muslimanski vojnici i civili vezani poznanstvima s onima s kojima su otišli boriti se u Gornji Vakuf nisu mogli bez emocija promatrati situaciju u susjednoj općini. Zato su u gradu zamjećivani pripadnici Armije BiH kako naoružani prolaze ulicama grada.⁷⁸ Presretnuta zapovijed srpskog štaba 2. krajiškog korpusa, zapovjedništva 7. motorizirane brigade u Kupresu iznosi podatak od već nekoliko dana poznate situacije da srpska strana naizmjenično granatira HVO i Armiju BiH. Sve u cilju dodatne zavade između dviju sukobljenih strana na području Gornjeg Vakufa – „Onim komšijama dajete ravnomjerno tokom noći porciju konzervi jednako jednima i drugima, svakome isto da se ne ljute.“⁷⁹ Zajedljiva naredba govori koliko je VRS mogao po strani promatrati situaciju te dolijevati ulje na vatru u cilju iscrpljivanja svojih protivnika. Nakon uspostavljanja stabilnih linija na granici Kupresa i Bugojna, VRS je djelovao s minimalnim naporima i bez žrtava, a s potencijalno velikom dobiti. Sukob je sredinom mjeseca počeo jenjavati u korist HVO-a. Glavnina snaga Armije BiH je razbijena, a u gradu je zavládala velika panika među muslimanskim vojnicima te dezertiranje. Pesimistična analiza HVO-a iznosi slijedeće: „Zaključak je to da je glavnina snaga A. BiH razbijena i da se ne može suprostaviti našim snagama, ali pretpostavljam da će i organizatori i izvršiocí ovih sukoba pokušati iscenirati iste u drugim mjestima u prvom redu N. Travnik i Bugojno. Suština svega je to da iz ovog debelu korist izvlače Srbi, a cilj im je zauzimanje teritorija bez borbe.“ U tom kontekstu dio vojske Armije BiH prijetilo je napuštanjem položaja i odlaskom u Gornji Vakuf. To je utjecalo na samu čvrstinu obrane Bugojna, a može se ustvrditi da je u tom trenutku moral Armije BiH Bugojno bio na svojim najnižim granama.⁸⁰ Daljni napori muslimanske strane bili su da se pruži pomoć snagama 4. korpusa (brigada Neretvica) „s ciljem nanošenja

⁷⁶ M. Tuđman, I. Bilić, *Istina o Bosni i Hercegovini: Dokumenti*, Slovo M, Zagreb, 2005, 206-207.

⁷⁷ Više o Izetbegovićevom viđenju sukoba u: ⁷⁷ A. Izetbegović, *Sjećanja : Autobiografski zapis*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001.

⁷⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 14. 1. 1993.

⁷⁹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 17. 1. 1993.

⁸⁰ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 19. I. 1993.

gubitaka neprijatelju, preuzimanja borbene tehnike i zauzimanja objekta „Makljen“ radi spriječavanja dovodenja svježih snaga iz zapadne Hercegovine na G. Vakuf.“⁸¹ Primjer pokazuje da su svi navedeni naponi Armije BiH imali za cilj probrano lokalno djelovanje s ciljem zauzimanja i odcjepljenja područja te istjerivanje HVO-a. Neuspjeli pokušaj zauzimanja Gornjeg Vakufa opet je doveo dvije strane za pregovarački stol s UNPROFOR-om kao posrednikom. Pregovori su počeli 13. siječnja u Prozoru, k tome u lošem okruženju s obzirom na pogibiju jednog UN-ovog vojnika snajperskim hicem. Također, snajperska paljba djelovala je i tijekom samih pregovora koji su trajali do 22. siječnja. Percepcija pukovnika Adrića, koji je i sam ranjen nakon odlaska s pregovora, bila je da Armija BiH samo verbalno pristaje na odredbe pregovora, dok u međuvremenu topništvom i pješadijom djeluje na određenim područjima (Pajić Polje).⁸² Dovođenjem pješačkih postrojbi iz područja Zenice i Travnika (o. 3 000 boraca) potvrdila su prethodna predviđanja o namjerama muslimanske strane.

Smirivanjem stanja u veljači, HVO je uspio donekle predahnuti. Vrijeme zime onemogućavalo je bilo kakvo napadno djelovanje većih postrojbi.⁸³ Zato je to razdbolje bilo u znaku relativnog mirovanja na borbenim crtama. No, sve je jača postajala Armija BiH – „Jedan od bitnih faktora koji odlučuje o sukobima ili miru u Bugojnu bit će naša sposobnost da se obranimo...iz razloga jer postrojbe A. BiH djeluju agresivnije, organiziranije, brojnije su i bolje pripremljene sa točno isplaniranim akcijama.“ Istovjetna je situacija bila u Bugojnu u kojem su se dvije strane na lokalnoj razini pokušale dogovoriti oko poštivanja primirja. Trebalo je krenuti u rad s mješovitim komisijama, zatrpavanjima rovova koja nisu okrenuta prema VRS-u, discipliniranjem vlastitih vojnika, te možda najbitnijim stavkama – uklanjanjem punktova te povlačenjem postrojbi koje su došle „sa strane“.⁸⁴ Ubrzo su takve komisije započele s radom i krenuli se zatrpavati rovovi, no nije automatski nastala sloga zbog toga. Dolazi do manjeg incidenta na punktu Armije BiH pored sela Vrbanja kojeg su izgleda izazvali pripadnici postrojbe „Bruno Bušić“. Uz to, nove snage se i dalje malo po malo uvode iz drugih područja kao pojačanje.⁸⁵ U samom gradu palile su se hrvatske kuće te isticali muslimanski simboli na njima, a na punktovima koje je držala Armija BiH bilo je pljačke i razbojstava. Izvještaji obiju strana govore o oduzetim vozilima vojne policije HVO-a na punktu kod Ravnog Rostva upućena u Vitez 26. veljače. Prevozila su MTS te i neka sredstva

⁸¹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 24. I. 1993.

⁸² Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 27. I. 1993.

⁸³ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 7. III. 1993.

⁸⁴ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 10. II. 1993.

⁸⁵ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 17. II. 1993.

(oružje, novčana gotovina) navedena na popisu za transport. Vozila su oteli mudžahedini iz 17. motorizirane brigade koja, po svemu sudeći, nije surađivala sa zapovjedništvom Armije BiH u Bugojnu. To je navelo zapovjednika Dautovića da se obrati vrhu 3. korpusa, Enveru Hadžihasanoviću radi smirivanja situacije.⁸⁶ Dva dana poslije policajci su pušteni, a teret oduzet.⁸⁷ Nije sasvim jasno zato jesu li svi ti incidenti bili dio plana koji je dolazio sa zapovjednog vrha, no sasvim sigurno su se uklapali u situaciju koju je planirala i izvršavala Armija BiH. Nedugo nakon gore spomenutih pregovora i postupaka u cilju smirivanja situacije, dovedeni su tenkovi (nepoznati broj) u područje Bugojna koje su usmjerili prema crtama koje drži HVO.⁸⁸

Ožujak je nosio nastavak mirnije situacija s obzirom da se situacija u Gornjem Vakufu donekle smirila. Samo je jedno značajnije djelovanje Armije BiH bilo u tom mjesecu, a to je zauzimanje kote Crni Vrh, sjeverozapadno od grada, s koje se mogao kontrolirati gotovo čitavi teren bugojanske općine.⁸⁹ Od 13. ožujka ponovno je počeo biti aktivan VRS s topničkim udarima po gradu, a u sklopu šireg djelovanja koje je obuhvaćalo prostor livanjskog i tomlislavgradskog bojišta.⁹⁰ Izvještaj pomoćnika zapovjednika Armije BiH prema Zenici upozorava na potrebe smirivanja tenzija i sprečavanja bilo kakvih nesuglasica koje bi mogle dovesti do sukoba. Iako je stanje u gradu relativno mirno na relaciji između vojnih snaga, prema njemu bilo je potrebno uvijek biti na borbenoj spremnosti. Muslimanske izbjeglice su zauzimale ili detonirale objekte u kojima su prethodno boravili stanovnici srpskog porijekla, a spominjao je i djelovanje HVO-ovih grupa vojnika koje dižu u zrak privatne ugostiteljske objekte u gradu.⁹¹ Situacija je zato u ožujku bila mirna na bojištu, no život u gradu bio je daleko od mirnog.

Situacija se pogoršava u travnju kada djelovanja Armije BiH u obližnjim mjestima dolaze do najvećeg izražaja. Naime, nakon sukoba koji je počeo u siječnju 1993. u Gornjem Vakufu, sukob se prenio u srednju Bosnu. Nakon Ženevskih pregovora, uslijedio je sukob za teritorije u tom dijelu BiH. Sukob u Zenici 17. travnja doveo je do napada Armije BiH na HVO u gradu. Time je Armija BiH uspjela razbiti HVO na tom području te etnički očistiti grad. Taj

⁸⁶http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/%20SUKOB_ABIH_i_HVO-VELJACA_1993.g/551.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.); Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 27. II. 1993.

⁸⁷ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 28. II. 1993.

⁸⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 20. II. 1993.

⁸⁹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 12. III. 1993.

⁹⁰ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 16. III. 1993., 23. III. 1993.

⁹¹<http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/RATNI%20DOKUMENTI%20ABIH/RATNI%20DOKUMENTI%20ABIH%201/450.pdf> (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

obrazac prenio se na ostala područja, čime je HVO istjeran s većine dijelova srednje Bosne.⁹² Zbog naseljavanja izbjeglica iz Donjeg Vakufa situacija je postala sve nemirinja. Nasilno zauzimanje srpskih kuća istraživale su mještovite komisije, no bez uspjeha.⁹³ Dodatak tome su bili incidenti poput ubojstva dvojice Hrvata na putu Bugojno-Ravno-Rostovo te incidenti u susjednim općinama poput Novog Travnika, Prozora i Gornjeg Vakufa.⁹⁴ Djelovanja Armije BiH su procijenjena da u Bugojnu „korak po korak, neupadljivo i sračunato obnavlja (Armija BiH, op. T.Z.) shemu rasporeda snaga iz perioda sukoba u Uskoplju“.⁹⁵ Ta shema rasporeda nije uopće bila adekvatna za obranu od VRS-a što je dodatno zabrinulo lokalni HVO. Smirivanjem stanja u Prozoru, smirile su se i tenzije u Bugojnu, no s kratkoročnim djelovanjem.⁹⁶

Nastavak sličnih djelovanja i njihovo pojačavanje dolazi u svibnju kada Armija BiH intenzivira svoja djelovanja u cilju utvrđivanja svojih položaja prema HVO-u na području Bugojna. Zauzimanje novih položaja imalo je za povratnu reakciju kod dijelova HVO-a da napuste svoje položaje, jer su se muslimanski vojnici smjestili njima iza leđa. Time se HVO našao između deklariranog i potencijalnog protivnika. Zbog toga je opet održan sastanak na razini zajedničkog zapovjedništva. Prema zaključcima toga sastanka, postrojbe Armije BiH imale su se povući iz zone odgovornosti brigade Eugen Kvaternik, zatrpali svi rovovi koji nisu u funkciji obrane od VRS-a te uvesti red u gradu djelovanjem isključivo kroz zajedničke grupe vojne policije i MUP-a. Finalno, oba zapovjedništva imala su dati nedvosmisleno i javno priopćenje da sukoba u gradu između HVO-a i Armije BiH neće biti.⁹⁷ Sada je i u Bugojnu, kao i prethodno i Gornjem Vakufu, dogovor često ostajao samo dogovor, bez zajedničkog djelovanja. Nedolaskom članova Armije BiH u zajedničkim komisijama na teren, pokazalo se da suradnja polagano prestaje. Ako je ima, onda se maskira na način da se muslimanski vojnici izmještaju s punktova prije nego naiđe zajednička komisija kako bi zamaskirali stvarno stanje na terenu.⁹⁸ Uz to, opet je prisutno nekontrolirano djelovanje mudžahedina na punktovima kod Ravnog Rostova. Ovaj put nisu uhapšeni samo pripadnici HVO-a, među kojima je bio i sam pukovnik Andrić već i pripadnici Armije BiH koji su

⁹² MARIJAN, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“, 239.

⁹³ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 18. IV. 1993.

⁹⁴ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 12. IV. 1993.

⁹⁵ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 13. IV. 1993.

⁹⁶ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 22. i 23. IV. 1993.

⁹⁷ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 3. V. 1993.

⁹⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 4. V. 1993.

djelovali u zajedničkim komisijama.⁹⁹ Pismo generala bojnika Milivoja Petkovića načelniku ŠVK Armije BiH Seferu Haliloviću¹⁰⁰ kojemu apelira da se takvo nešto ponovno ne dogodi, bila je uobičajena stvar, ne samo za Armiju BiH, već ćemo kasnije vidjeti i za sami HVO. U svibnju Armija BiH, suprotno samom dogovoru o micanju svojih postrojbi s problematičnih položaja, zauzima dominantne kote u okolici Bugojna. Zauzela je položaj Garačkih podova zapadno prema Kupresu, Dubovik južno od grada je ostao u njezinoj kontroli, jugoistočno je zauzeta Vučja kosa i Oštrika te Suhodol koji je gledao i prema Gornjem Vakufu.¹⁰¹ Uzevši u obzir da je istočno Travnik u kojem se već vršio jak pritisak na hrvatsko stanovništvo da iseli, na sjeveru srpski Donji Vakuf, a prema tim položajima postrojbe Armije BiH (dominantna kota Vučja glava), Bugojno se već u svibnju našlo u gotovo potpunom okruženju muslimanskih snaga. Tijekom mjeseca odvijale su se pripreme uvezivanja Armije BiH Bugojna s 317. gornjevakufskom brigadom koje se očekivale pokret po izbijanju snaga iz Sarajeva na stratešku točku Igman kako bi kasnije krenuli na pravac Konjica i Mostara.¹⁰²

Sama Armija BiH imala je viđenje sukoba koje je vodilo ka sukobu kao jedinom rješenju. Izvještaj Štaba odbrane Bugojna Komandi 3. korpusa pokazuje da su borci nezadovoljni hrvatskom stranom koja je vodila glavnu riječ što se tiče opskrbe grada. Blokada razne robe i dostupnosti informacija stvarala je sve veću psihozu kod boraca koje je zapovjedništvo pokušavalo smiriti da ne izazovu neželjen sukob. Težilo se smirivanju situacije kroz upoznavanje vojnika sa situacijom i potrebi discipline među vojnicima. Situaciju je dodatno začinio incident 19. svibnja u kojem su alkoholizirana četiri pripadnika HVO-a napala interventni vod MUP-a. S obzirom na „povoljan ishod“ incidenta, tj. ranjavanje tih četiriju pripadnika, incident nije prerastao u veći sukob.¹⁰³ S druge strane, snage Armije BiH gomilale su se u gradu te je VOS upozoravao da i mala iskra može izazvati sukob. Postojala je sumnja da su incidenti dirigirani od vrha 3. korpusa kako bi se muslimanska strana prikazala žrtvom.¹⁰⁴ Logika takvog objašnjenja ne drži previše vodu kada se pogleda prethodni sukob u Prozoru u kojem zapljenjena dokumentacija pokazuje sasvim suprotno. U

⁹⁹http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB_ABIH_i_HVO-SVIBANJ_1993.g/101.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹⁰⁰ Sam Sefer Halilović bio je protiv djelovanja islamskih ekstremista pod okriljem Armije BiH, te je zbog toga bio i u sukobu s Alijom Izetbegovićem koji je pravdao, prema Halilovićevim navodima, da su ti mudžahedini bili potrebni kako bi se nabavio kapital iz prijateljskih islamskih zemalja; u: <https://www.youtube.com/watch?v=Ua0fBJKIUPU> (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹⁰¹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 7. V., 12. V. 1993.

¹⁰² Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 16. V. 1993.

¹⁰³<http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/RATNI%20DOKUMENTI%20ABiH/RATNI%20DOKUMENTI%20ABiH%201/907.pdf> (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹⁰⁴ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 22. V. 1993.

slučaju Bugojna, dovoljno je uvidjeti kakav je bio taktički razmještaj postrojbi i brojnost Armije BiH naspram HVO-a. Nije bilo nikakvog smisla da HVO započne sukob kada se nalazio u potpunom okruženju s dominantnih točaka. Brojnost jedinica pridošlih iz okolnih područja davala je Armiji BiH na samouvjerenosti i sigurnosti. Njezina brojčana nadmoć i pozivanje na vojno razrješenje sukoba je poticalo na izazivanje incidenata. Muslimanska strana gledala je na razrješenje sukoba samo putem vojnog i političkog poraza HVO-a i HZ HB.¹⁰⁵ Sva okolna osvajanja Armije BiH u srednjoj Bosni navještavala su da je Bugojno bilo krajnji dio obuhvata u istjeravanju HVO-a i hrvatskog stanovništva s tog područja. U međuvremenu, situacija je postajala sve kompleksnija u odnosima što svjedoče i procjene HVO-a Bugojno. On je smatrao mogućim likvidacije čelnika Armije BiH Bugojno od vlastitog političkog vodstva jer je vojno vodstvo Bugojna bilo za mirno razrješenje problema. Zbog kojih razloga, teško je reći bez puno dubljih uvida u odnose između zapovjedništava dviju vojski u gradu kojima je bilo iz ovog ili onog razloga u interesu da se vojni sukob na području bugojanske općine ne dogodi.¹⁰⁶

Bez obzira na takva razmatranja, činjenično stanje na terenu nije se moglo zanemariti. U ratnom košmaru koji je okruživao općinu i grad te s pridošlim muslimanskim izbjeglicama formiranim u jedinice veličine brigada, jednostavno nije bilo moguće spriječiti sukob. Događaji u lipnju uvelike će doprinijeti kaotičnom stanju koje je u svakom trenutku bilo u mogućnosti da izbije u otvoreni sukob. Javlja se sve češći incidenti i obračuni između patrola Armije BiH i HVO-a koje su zapravo najbolji pokazatelj da nije više bilo moguće ostvariti suradnju voljom političkih i vojnih aktera na lokalnoj razini. Koliko je bilo takvih incidenata, teško je za odrediti. Izvori s hrvatske strane govore da divlji punktovi niču posvuda i to najvjerojatnije s ciljem onemogućavanja rada mješovitih patrola koje bivaju razoružane i maltretirane.¹⁰⁷ Činjenica jest da je Armija BiH (odnosno snage MOS-a) svim tim aktima: „rasporedom svojih postrojbi, rasporedom punktova i blokadom komunikacija izvršile potpuno okruženje i blokadu grada, a time onemogućile manevar i djelotvornost postrojbi HVO-a unutar tog okruženja. Incidentne situacije u gradu mogu eskalirati i u otvoreni oružani sukob.“¹⁰⁸ Selo Vrbanja, koje će kasnije biti poprište loše izvedene akcije određenih jedinica HVO-a, bilo je okruženo od početka mjeseca rogovima Armije BiH okrenutima prema hrvatskim kućama. Tenzije su dodatno porasle izgonom hrvatskog

¹⁰⁵ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 31. V. 1993.

¹⁰⁶ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 3. VI. 1993.

¹⁰⁷ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 6. VI. 1993.

¹⁰⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 10. VI. 1993.

pučanstva od preko tisuću civila iz sela Margetića u selo Pećine sela općine Travnik koji su se kretali prema Bugojnu. Na punktovima su te iste izbjeglice bile maltretirane od strane Armije BiH i nije im bio dopušten prolazak. Koliko je daleko išlo stvaranje ratne psihoze, potvrđuje izvješće HVO-a u koje citira navodni govor Mate Bobana na radiju BiH. U njemu Boban naređuje osvajanje Jablanice, Bugojna i Gornjeg Vakufa, i to prema mišljenju GS HVO-a da napad bude istovremeno izveden te uz navodnu podršku VRS-a. Sam plan je nevjerovatan iz perspektive koja uzima u obzir gore navedene uvide u brojnost i razmještaj snaga Armije BiH u Bugojnu te njihovo okolno djelovanje. Krajem mjeseca HVO je došao do informacija da se priprema velika akcija za oslobođenje Bugojna.¹⁰⁹ Procjene su bile, da ako Bugojno padne u muslimanske ruke, Armija BiH će biti u mogućnosti kontrolirati čitav prostor od Zenice preko Travnika, Bugojna, Gornjeg Vakufa te dijela prozorske općine do Konjica. Time bi presjekli upravu HZ HB na dva dijela, ostavivši Hrvate srednje Bosne u preostalim enklavama.¹¹⁰ Toga je bio svjestan i zapovjednik brigade Eugen Kvaternik koji je strahovao od napada na Bugojno zbog borbi Armije BiH sa VRS-om na Vučjoj glavi. Prestankom tih borbi koje su muslimanske snage uspjele dobiti, Armija bi lako mogla napasti HVO u Bugojnu i protjerati cjelokupno hrvatsko stanovništvo.¹¹¹ Krajnje okruženje općine Bugojno dogodilo se porazom HVO-a i protjerivanjem hrvatskog stanovništva s područja Travnika sredinom lipnja te kasnijim porazom HVO- i na području Novog Travnika sve do Fojnice početkom srpnja. U tom trenutku lašvanska i lepenička dolina postale su enklave okružene postrojbama Armije BiH.¹¹²

12. Stanje HVO-a Bugojno pred sukob

HVO Bugojno ne samo da je bilo u podređenom položaju s obzirom na brojnost i razmještaj svojih snaga, nego se našlo u nezavidnoj situaciji upravljačkog rasula u nepotrebnijim trenutcima. Ovdje se vraćamo na već spomenuti problem kriminalnih i paramilitarnih skupina. One su zbog dostupnosti izvora manje dodirnuti s „muslimanske strane“, dok o skupinama „hrvatske strane“ ipak možemo više reći s obzirom na to da nisu mogli biti zaobiđeni u službenim izvještajima HVO-a. Kao prvo, civilni dio HVO-a te brigada Eugen

¹⁰⁹ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 10. VI. 1993.

¹¹⁰ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB_ABIH_i_HVO-LIPANJ_1993.g/RAT_U_BIH_lipanj/532.html (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹¹¹ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB_ABIH_i_HVO-LIPANJ_1993.g/RAT_U_BIH_lipanj/8903.html (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹¹² MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 29.

Kvaternik imale su problem u poštivanju zapovjednog lanca i efektivnoj komunikaciji koja se može očitovati po međusobnim optužbama za raznorazna nedjela kojima je jedna strana optuživala drugu. Slučaj je bio dodatno zamršen zbog samog nefunkcioniranja ljudi u vrhu vlasti, prije svega između Vladimira Šoljića kao predsjednika HVO-a, te njegova zamjenika Ante Bagarića koji su se međusobno optuživali po pitanju privatiziranja poslova HVO-a Bugojno. Ne ulazeći u dublje razloge neslaganja koje bi zahtjevalo obimnu istragu, možemo ustvrditi da su njih dvojica bili suprostavljene strane preko kojih su bili povezani ostali pojedinci i interesne skupine. To je imalo veliki odraz na borbenim linijama, jer su same postrojbe bile iznimno lošeg morala te su u nekim trenucima i birale stranu kojoj bi se priklonile. Dio boraca nezadovoljnih vodstvom brigade priklonilo se naoružanoj skupini s područja Pajić polje čiji je vođa bio Vinko Žuljević „Klica“.¹¹³ Ona je uspostavljala vlastite punktove na kojima je vršila pljačke i otmice. Slučaj zaustavljanja i fizičkog zlostavljanja jednog pripadnika brigade na punktu u Pajić polju koji je izvijestio zapovjednik brigade Ivica Lučić prema Glavnom stožeru u Mostaru dovoljno govori o mogućnosti efektivne kontrole.¹¹⁴ Sam Lučić morao se obratiti višim instancama zbog nemogućnosti discipliniranja te uklanjanja neposlušnih i kriminalnih skupina u svom području djelovanja. To je upravo problem efektivnog zapovijedanja, komunikacije i kontrole koje je odlikovalo cjelokupno područje srednje Bosne u koje je smješteno HVO Bugojno. Da priča ne izgleda tako bezazleno potvrđuju nam to i daljnji izvještaji upućeni GS-u u Mostaru.¹¹⁵ Navodi da je „došlo do osipanja brigade, povećanja broja dezertera, smanjenja morala vojnika, kriminal u porastu itd.“ Prema izvještaju, ta postrojba se uspjela ugasiti, ali se gotovo isti problem javio s uspostavom nove postrojbe „Gorani“ po zapovijedi pukovnika Šiljega. Ta nova postrojba očito se nije previše razlikovala od prethodne s obzirom da je bila „okupljena oko 20-ak najgorih kriminalaca skopaljske doline“ čime će „još jače i brutalnije biti nastavljena pljačka u području Pajić polja“. Jedinicu je također vodio „Klica“ kojemu su privatnici na tom području morali plaćati poseban porez, a postojala je i osnovana sumnja da je postrojba trgovala s drugim sličnim kriminalnim postrojbama s muslimanske strane.¹¹⁶ Koliko ti navodi rezoniraju istinom, teže je provjeriti, no to područje očito nije bilo sigurno niti je bilo pod kontrolom brigade. Dodatan problem koji je iznutra slabio brigadu bile su liste za likvidaciju

¹¹³http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h11/13056.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹¹⁴http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/SUKOB_ABIH_i_HVO-LIPANJ_1993.g/RAT_U_BIH_lipanj/627.html (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹¹⁵http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h8/9662.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹¹⁶http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h11/13753.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

na kojima su se nalazili časnici i ugledni građani, a iste su bile dostavljane muslimanima u Gornjem Vakufu. To je rezultiralo napuštanjima položaja i odlaskom časnika iz zapovjedništva zbog bojazni za vlastiti život i za živote njihovih obitelji.

13. Početak otvorenog sukoba

Uslijed sve većih tenzija između dvija strana u gradu, pojačali su se i manji incidenti s obiju strana u vidu provociranja, pljačke te čak i ubojstava.¹¹⁷ Oružani incident koji je potpalio vatru sukoba dogodio se 17. srpnja u naselju Vrbanja. Kako je svaka strana postavljala punktove na svoju ruku te su k tome postojale i paravojne jedinice, uvijek je bio izvjestan problem prolaska kroz takve punktove. Loklano stanovništvo (pripadnici Armije BiH te MUP-a BiH na odmoru) muslimanske nacionalnosti postavilo je svoj punkt na pravcu prema Bugojnu. Vozilo HVO-a s pripadnicima jedinica za posebne namjene nasilno je pokušalo proći punkt pri čemu su poginula dvojica pripadnika HVO-a. Nakon toga dolazi do uspostavljanja mješovite komisije sa zadatkom da osigura prohodnost komunikacije Bugojno-Gornji Vakuf. Prema muslimanskim izvorima, pripadnici MUP-a HZ HB u toj patroli razoružali su pripadnike MUP-a RBiH netom prije dolaska na samo mjesto incidenta. Uz sudjelovanje pridošlih pripadnika HVO-a, muslimanska strana je fizički zlostavljana, a njihova tijela su kasnije pronađena u rijeci Vrbas.¹¹⁸

Opći sukobom od 18. srpnja, započele su višednevne borbe jedinica HVO-a te Armije BiH na području Bugojna. Smještaj jedinica prema muslimanskim izvorima govori slijedeće: „Armija je svoje glavne snage primakla linijama odbrane prema SCA. Simbolične snage je držala u samom gradu, uglavnom prostorne strukture. HVO je svoje glavne snage držao u gradu a simbolične po otpornim tačkama prema SCA, s kojim je od početka 1993. bio gotovo neprekidno u statusu 'primirja'....Bez stvarnih manevarskih mogućnosti po unutrašnjim pravcima unutar omeđenog prostora, bez fizičke veze sa postrojbama HVO Gornjeg Vakufa i Novog Travnika – može se zaključiti da je HVO imao slabiji taktički položaj u odnosu na jedinice Armije BiH.“¹¹⁹ Hrvatska strana upravo je htjela to spajanje, no kako ćemo vidjeti, neće joj poći za rukom. Naime, „Osnova plana je bila da se s postojećim snagama u gradu blokira isti a da ostale snage izvrše spajanje s postrojbama iz G. Vakufa. Planom je

¹¹⁷ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 53.

¹¹⁸ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 54.

¹¹⁹ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 56.

predviđeno da snage HVO-a u gradu, s postojećim rezervama rane, vode i streljiva, mogu izdržati petnaestak dana što bi bilo dovoljno za spajanje naših snaga s snagama iz G. Vakufa. Planom je također predviđeno moguće izvlačenje vojaka iz grada i to za svaku postrojbu posebno.¹²⁰ O broju vojnika s jedne i druge strane valja prići s oprezom. Okvirno je svaka strana imala 2 000 ljudi, svaka u svojoj brigadi, te su postojale i pridružene jedinice. Konkretno Bugojanska domobranska pukovnija s hrvatske strane (nepoznat broj) te jedinice Općinskog Štaba odbrane Bugojno s otprilike 750 boraca.¹²¹ Već smo naveli da je veliki problem brigade „Eugen Kvaternik“ bio odziv samih vojnika zbog problema s paramilitarnim jedinicama na jugu općine. S druge strane, muslimanske strane mogle su koristiti svoju donjevakufsku brigadu te ostale jedinice po potrebi, s obzirom da do vremena ovoga sukoba, ona nije bila formalizirana. Pitanje na kraju ostaje koliki je točan broj boraca s jedne i druge strane zaista bio.

Borbe koje su uslijedile ubrzo su pokazale taktičku premoć Armije BiH kroz ostvarene dominantne položaje te nemogućnosti HVO-a da održi svoje položaje te uvede pojačanja u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima. Operativni izvještaji obiju strana¹²² govore da su se u periodu od 19. do 21. srpnja vodile najžešće borbe na svim crtama u kojima je muslimanska strana ubrzo preuzela veći dio grada, ostavivši dijelove HVO-a u manjim područjima koja su se držala bez pojačanja još nekoliko dana.¹²³ Prema zapovijedi zapovjednika OZ S/Z H puk Željka Šiljega jedinice brig „Eugen Kvaternik“ morale su očistiti i ovladati selima Bevrnjići, Garačići, Vesela, Vapoć, Sultanovići, Crniče i Vrbanja te time uspostaviti dubinu obrane.¹²⁴ Akcija se otela kontroli kada je pri čišćenju sela Vrbanja ubijeno 50-ak civila pri čemu se do sada pouzdano ne zna zapovijedna odgovornost toga zločina. Nakon te akcije koja je bila povezana s pokušajem uvezivanja s postrojbama u Gornjem Vakufu, HVO Bugojno ostao je zatvoren u manjim područjima u gradu. Bolnica je bila odsječena te komunikacije sa preostalim dijelovima postrojbe. Muslimanski napadi počinju sa svih strana dovođenjem dijelova 7. muslimanske brigade, kako tvrde izvještaji.¹²⁵

¹²⁰ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h11/13056.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹²¹ MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, 97.

¹²² Izvještaji muslimanske strane odnose se na prenesene izvještaje Informativne službe Armije RBiH Bugojno, OpŠo Bugojno te Komande OG Zapad – u: MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.* 59-96.

¹²³ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h8/9955.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹²⁴ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h8/9924.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹²⁵ http://www.slobodanprljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abi_h8/10006.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

Smjerovi napada svih snaga Armije BiH u djelovanju na dan 21. srpnja dolazili su sa Ravnog Rostova, iz smjera Novog Travnika i Zenice te s područja Vrbanje na jugu gdje su se postrojbe Armije htjele uvezati sa svojimima u Gornjem Vakufu. HVO je u tom trenutku pod hitno tražio pojačanja na Gračanicu jer s preostalim snagama nije mogao izdržati. Već 23. srpnja snage HVO-a našle su se u potpunom okruženju u manjim preostalim dijelovima koje su po procjenama bile održive još najviše dva dana.¹²⁶ Do 25. srpnja u gradu su ostala samo sjedišta 2. bojne hrvatskih snaga te snage vojne policije u hotelu Kalin. Ostatak je ostao raspršen u manjim naseljima. Već se u to vrijeme počelo ozbiljno razmatrati o evakuaciji prema srpskoj strani jer su se hrvatske snage našle u potpunom okruženju.¹²⁷ Nakon što je Armija BiH uspjela slomiti i ostale točke otpora, 28. srpnja hrvatske snage povukle su se preko sjevernih dijelova koji su bili pod kontrolom VRS-a.¹²⁸ Ostatak zarobljenih snaga i civila ostali su zatočeni na brojnim lokacijama i logorima u gradu.¹²⁹

14. Zaključak

Sukob na području Bugojna posljedica je djelovanja nekoliko faktora. Prije svega, karakteristika cijelog hrvatsko-muslimanskog sukoba na području srednje Bosne jest djelovanje dviju nedavno nastalih i relativno neorganiziranih vojnih organizacija na geografski preklapajućem području. Druga stvar, priljev izbjeglica koji se dogodio kao posljedica etničkog čišćenja VRS-a s područja Donjeg Vakufa u svibnju 1992. te Jajca u listopadu iste godine, potpalio je sve napetiji odnos hrvatske i muslimanske strane u Bugojnu. Zbog podjednake nemoći u ovladavanju čitavim područjem Bugojna, ali i ostalih obližnjih područja, te dvije strane bile su primorane na suradnju imajući u vidu njima zajedničkog agresora. Tenzije koje su se rasle i padale sve do konačnog sukoba bile su uzrokom kako vanjskih incidenata i sukoba, tako i unutarnjim neslaganjem između Armije BiH te HVO-a. Uz to popratni ratni vihor je bio karakterističan po nemogućnosti uspostave realne komunikacije i sustava zapovijedanja unutar Operativne Zone Sjeverozapadna Hercegovina te također unutar same brigade Eugen Kvaternik kojoj prijetio strukturni i kadrovski slom

¹²⁶http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih8/10108.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.);
http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih8/10040.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹²⁷http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih8/10276.pdf (zadnji pristup 12. kolovoza. 2017.).

¹²⁸ Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina, 28. VII. 1993.

¹²⁹ „Optužnica Handžić i Dautović“, Sud Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Posebni odjel za ratne zločine, Broj: KT-RZ 162/05.

unutar lanca zapovijedanja zbog međusobnih optuživanja za razna nedjela. Armija BiH je od kroz sukobe u Prozoru, Gornjem Vakufu, zatim Travniku i ostalim susjednim područjima otkriva svoj način djelovanja. Okruženjem hrvatskih područja u manje enklave Armija BiH koristila je po potrebi veći dio svojih snaga u napadnim djelovanjima, dok je u drugima pokušavala održati *status quo* kako ne bi takvim postupcima razvukla svoje snage i time se nepotrebno iscrpljivala. Bez obzira na „prijateljske“ deklarativne izjave i postupke jedne i druge strane u Bugojnu, činjenica ostaje da je Armija BiH polagano zauzimala dominantne položaje u okolini Bugojna. Time joj je bilo omogućeno da na taktički vrlo povoljan način započne sukob i uspješno ga završi. Razloga za započinjanje sukoba u cilju osvajanja Bugojna nije moglo biti od strane HVO-a Bugojno iz slijedećih razloga – nisu imali dovoljnu unutarnju koheziju postrojbe; komunikacije i potencijalni priljevi pojačanja su bili vrlo upitna stvar zbog okruženja Armije BiH; iz toga proizlazi da su gotovo sve dominantne pozicije taktičkog značaja držale postrojbe Armije, a ne HVO-a; dotok ratno sposobnih muslimanskih izbjeglica omogućio je Armiji brojnost i svježinu u duljem periodu djelovanja. Zbog toga jedini mogući zaključak za većinu incidenata s „hrvatske“ strane jest da su oni posljedica kaotičnog, partikularnog i privatnim interesima vođenog djelovanja. Sukladno tome, neodrživa je teza da je HVO imao plan napada ili naum da u takvom stanju poduzme ozbiljne radnje u cilju zauzimanja bugojanskog područja.

Izvori:

Video materijali

<https://www.youtube.com/watch?v=Ua0fBJKIUPU>

<https://www.youtube.com/watch?v=z7bf1NyyYAU&t=69s>

Internetski portali:

<http://www.justice-report.com/bh/struktura-lica/dautovic-senad-vesti-analize-i-stavovi>

<http://www.rama-prozor.info/clanak/mlaco-i-cikotic-pred-optuznicom/448>

Baza dokumenata generala Slobodana Praljka:

<http://www.slobodanpraljak.com/>

Literatura:

1993. – *prelomna godina rata za odbranu Bosne i Hercegovine*, [ur. POLUTAK, Mustafa] Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.

BELJO, Mijo, „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 48., br. 2., 2016., 389-410.

BORAS, Franjo, *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, 1990. – 1996.*, Mostar, 2002.

DŽAJA, Srećko M., *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Ziral 2. dopunjeno izdanje, Mostar, 1999.

HALILOVIĆ, Sefer, *Lukava strategija*, Maršal d.o.o., Sarajevo, 1997.

IZETBEGOVIĆ, Alija, *Sjećanja : Autobiografski zapis*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001. MUŠINBEGOVIĆ, Hasib, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, Biljeg d.o.o., Sarajevo, 2011.

LUČIĆ, Ivo, „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 2008., 1-308.

LUČIĆ, Ivo, „Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom“ u: *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, 02/2004

LUČIĆ, Ivo, „Povod i početak hrvatsko-muslimanskog rata 1993. godine u BiH“ u: *Tuđmanov arhiv*, 3. knjiga, „Godina sukoba 1993.“, [ur. TUĐMAN, Miroslav, ur. 3. knjige LUČIĆ, Ivo], Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.

LUČIĆ, Ivo, *Uzroci rata; Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013.

MARIJAN, Davor, „Borbe za Kupres u travnju 1992.“, u: *Polemos, Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, vol. III, br. 5, 2000., 11-49.

MARIJAN, Davor, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38., br. 2, 2006. 379-402.

MARIJAN, Davor, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“ u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 36., br. 2., 2004., 211-247.

MUŠINBEGOVIĆ, Hasib, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, Biljeg d.o.o., Sarajevo, 2011.

OWEN, David, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.

RAMIĆ, Edin, *Kupreška operacija jesen 1994*, Bugojno, 2003.

RAMIĆ, Edin, *Ratni put 307. bbr/707. sbbr.*, neobjavljeno, 23., u: MUŠINBEGOVIĆ, *Boj odbrana Bugojna 1993.*

SHRADER, Charles, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni, Vojna povijest 1992. – 1994.*, Golden marketing, Zagreb, 2004.

TUĐMAN, Miroslav, BILIĆ, Ivan, *Istina o Bosni i Hercegovini: Dokumenti*, Slovo M, Zagreb, 2005.

Sažetak rada

U radu se analizira stanje koje je zahvatilo područje Bugojna tokom agresije JNA, tj, VRS-a od travnja 1992. godine do srpnja 1993. kada su se na tom području sukobile hrvatska i muslimanska strana. Posebna pozornost usmjerena je na djelovanje i suradnju Armije Bosne i Hercegovine te Hrvatskog vijeća obrane u bugojanskom području te uzrok preuzimanja toga područja od muslimanske strane. Prema dostupnoj dokumentaciji koja ukazuje na taktičku nadmoć Armije Bosne i Hercegovine u tom području te brojačnu slabost i nemogućnost efektivnog zapovijedanja u jedinicama Hrvatskog vijeća obrane rad ukazuje na neutemeljenost tvrdnji da je hrvatska strana imala motiv i operativnu mogućnost da započne sukobe sa muslimanskom stranom.

Ključne riječi: hrvatsko-muslimanski sukob, Bugojno, Armija Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatsko vijeće obrane